

FIGYELŐ

KÁROLYI ÁRPÁD

EZERKILENC SZÁZNEGYVEN október 26-án mindörökre lehunyta szemeit a magyar történetírás partiarkális tekintélyű mestere, Károlyi Árpád a pátriárkák korában, életének 88. évében.

Nem sokan ismerték Őt a nagyközönségből. Neve csak egy-egy királyi vagy kormányzói kitüntetés alkalmából fordult meg hírlapokban. Nem sokan olvasták munkáit a szakembereken kívül, pedig azok a magyar történetírás legremekebb alkotásai, amelyek sohasem fognak veszíteni értékükből. Annak, hogy Károlyi Árpád, a magyar történetírás Arany Jánosának, Nagy-kőrös szülöttjének nagyszabású munkássága kevésbé ismert, oka, hogy ő maga sohasem kereste az irodalmi népszerűséget, sohasem iparkodott a nagyobb tömegekre hatni. A történettudományt önmagáért művelte. abban örömet lelte; kevesek, a nemzet szellemi előkelőinek birtokterületét s nem a „profanum vulgus“ érdeklődésének tárgyát látta benne. Csaknem összes munkái a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Történelmi Társulat kiadásában jelentek meg, még pedig a legszebbek vaskos kötetekben, pontos és lelkiismeretesen előkészített forrásközlésekkel kapcsolatban, azokból mintegy kristálytisztán bugyogva elő. Károlyi Árpád új műfajt teremtett a magyar történetírásban, amelyet fiatalabb követői utánoztak, az aktaközlések nagyszabású összefoglaló tanulmányait. Olyan remekművek ezek, amelyekhez az alkotó művész megadja az anyagleírást, megérteti velünk az alkalmazott módszert és mégis utánozhatatlanok. Ilyenekké teszi őket Károlyi egyéniségének varázsa.

Károlyi Árpád tudós és művész, kutató tehetséggel, de költői lélekkel is megáldott író, tősgyökeres magyar és mégis kifinomult ízlésű, nyugati műveltségű ember volt, a bibliafordító Károlyi Gáspár családjából. Tudományos kritikai képzettségét az 1870-es években Theodor Sickel bécsi történeti Intézetében szerezte meg, amely megalapítása óta a középkori oklevélkritika módszerének Európaszerte híres iskolája volt és az osztrák, meg a német történetirodalomnak annyi jeles tudóst adott. Az itt tanult éles kritikát Károlyi a tökéletességre fejlesztette azokban a műveiben, amelyeket mint a bécsi „cs. és kir. házi, udvari és állami levéltár“ tisztviselője írt ennek anyaga alapján Magyarország XVI. és XVII. századi történetéről. Különösen nevezetes, mintaszerű ezek közül „Illésházy István hűtlenség! pöre“ (1883) és a „Huszonkettedik artikulus“ (1889). Az elsőben Istvánffy Miklósról, kora nagy történetírójára, mint nádori helytartóra sűti rá a Magyarország legnagyobb birtokosát anyagi érdekből elmarasztaló ítélet hamisításának a bélyegét. A másiktól meg napnál fényesebben bizonyult, hogy a híres 1604. évi protestánsokat annyira sértő törvénycikket Mátyás főherceg, a későbbi király parancsából függesztette az országgyűlés határozataihoz egy öreg kancelláriai titkár. Ezekben és számos kisebb-nagyobb munkájában Károlyi mesterien írt le politikai helyzeteket, rajzolt meg embereket, magas erkölcsi álláspontokról tekintve tetteiket, amelyek rúgóit az adatok tömegéből tárta fel, megértést mutatva az emberi gyengeségek iránt, ő, aki történetírásunk újabb „szellemtörténetinek“ nevezett irányával, amint gondolta, a kellő adatok nélküli szintézissel nem tudott megbarátkozni, az emberi lélek legtökéletesebb rejtekeibe be tudott hatolni, ő, akinek minden munkája az adatok legpontosabban mérlegelt tömegein nyugszik, a lelki folyamatok legbuzgóbb kutatója és leírója volt.

A legnagyobbat alkotta férfikora delén a protestantizmus és a magyar függetlenségi gondolat hozzá lelkileg is közelálló nagy harcosa, Bocskay István politikai szerepének rajzával, a sok tekintetben döntő 1605. és 1606. év történetének megírásával, a „Magyar Országgyűlési Emlékek“ XI. és XII. kötetében (1899—1917). Nincs e mozgalmas éveknek egyetlen fordulata, egyetlen szereplője sem, aki az ő tolla révén ne jutna egészen közel hozzánk, akit meg ne értenénk. Mind húsból és vérből való, mindegyiknek lelke mélyére látunk.

Károlyinak nem volt történetfilozófiája. Mindig mosolyogott azokon, akik mielőtt történetet írnának, megírják a történet bölcseletét. Ő a történelmet az emberek nagy egyéniségek elhatározásai, akaratú ténykedései eredményének látta s ezek megjelenítéséhez senki jobban nem értett, mint ő. Mindig zamatos, itt-ott ma már szinte archaisztikusan hangzó magyarsággal írt, amelyen semmit sem rontott hatvanéves bécsi tartózkodása. Történeti esszai a szép magyar próza legnemesebb termékei, telve kifejező képekkel. Jellemzésére iktassunk ide egyet, amely a protestantizmusra vonatkozik. Bocskay idejében: „Nem lenge fűszál volt már a magyar protestantizmus a XVII. század elején, melyet könnyű kigyomláni a földből; hanem tarack, melynek gyökerei a lélek termő humuszában ezerszeres csavarodással ágaznak el és, mint a szűz gyöpöt törő szántóvető ember jól tudja, hatalmas lökésekkel vetik ki a beléjük fűrődő eke vasát.“ Avagy a Bocskay-felkelés államszervező eredményeiről így ír: „... mily rettentő, mily gigászi munka! A gépházban vérrel fűtik a kazánt s a mechanizmust mozgató gőz az emberi benső legeszményibb sajátságaiából: a hon- és fajszeretet, merész bátorság és bölcs mérséklés, önfeláldozás és hazafiúi aggodalom verejtékcöppjeinek millióiból képződik. Szellemi fensőbbségének súlyos porölyvével a vezető munkás Bocskay István s a productum, mely hatalmas kalapácsütései alól kikerül: az 1606-iki bécsi békemű ...“

Mikor az osztrák-magyar monarchia összeomlása után felhasználhatóká váltak a bécsi levéltárnak addig hét lakat alatt őrzött iratai is, a legújabb kor története felé fordult érdeklődése. Élete utolsó szakaszában gróf Széchenyi István kétszeri lelki elborulásának és öngyilkosságának körülményeit tárta fel a „Döblingi irodalmi hagyaték“ két kötetében megrázó módon vázolván a legnagyobb magyar utolsó éveit (1922). Nagyszerű emléket állított Magyarországon első tragikus sorsú miniszterelnökének, gróf Batthyány Lajosnak is „föbenjáró perével“ foglalkozva (1922). Ennek kapcsán derített először aktaszerű bizonyítékokkal fényt azokra az eseményekre, amelyek elkerülhetetlenné tették a dinasztia és a nemzet összeütközését 1848-ban. Utolsó nagyobb műve az 1848-iki törvények keletkezését világította meg (1936).

A történetíró Károlynál talán még nagyobb volt Károlyi, mint a történettudomány tanítómestere, ámbar a magyar történetírás örök kárára sohasem ült tanszéken. Nem említve azokat az érdemeket, amelyeket mint a bécsi levéltár igazgatója a német és más külföldi történetkutatás körül a külföldön is elismerten szerzett, bizonyos az, hogy nem fordult hozzá magyar kutató és történetíró, nemcsak hivatali működése idejében, hanem később, a szolgálatból való visszavonulása után sem, aki ne kapott volna tőle igen becses útmutatásokat, ösztönzéseket. A fiatalok lelkes támogatója, az idősebbek jóindulatú tanácsadója és bírálója volt és maradt élte végéig. A monarchia összeomlása után, ami nagy fájdalmat okozott neki, a királyhű, kálvinista magyarnak, a nagy magyar kultuszminiszter, gróf Klebelsberg Kúnó látta meg nagy tudományos és emberi értékeit és az ő tervei szerint megalapított Bécsi Magyar Történeti Intézet élére állította és a bécsi magyar kultúrintézmények felügyeletével bízta meg. Klebelsberg külföldi kultúr-

politikájának megvalósításában neki, akit meleg barátság szálai fűztek miniszteréhez, nem csekély része volt.

Nemes gondolkozású ember volt, úr a régi fajtából. Mint embernek, élni fog az emléke, amíg az utolsó el nem távozik a fiatal nemzedékből, aki meleg szívét ismerte. Mint a magyar Ranke, a magyar Macaulay emlékét munkái mindaddig meg fogják őrizni, míg csak a magyarság érdeklődik saját története iránt.

ECKHART FERENC

SZOCIÁLIS MUNKA BÁCS MEGYÉBEN

A KORMÁNYZAT szociálpolitikai célkitűzéseinek középpontjában a támogatásra szoruló — főként mezőgazdasági foglalkozású — népeségnek olyan egyénenkénti megsegítése áll, amellyel az érdekelt szegénysorsú sokgyermekes családok lehetőséget nyernek arra, hogy az őket megillető gazdasági és társadalmi helyzet saját szorgalmukkal és erejükkel küzdhessék ki maguknak. Ez a Szatmár vármegyében már kipróbált módszer, amelyre a törvényhozás által most megszavazott Országos Nép- és Családvédelmi Alapról szóló törvény is támaszkodik, az ínségnyhítésnek eddig alkalmazott karitatív rendszere és ínségmunka helyett tág teret nyújt a támogatásra szoruló munkájának érvényesülésére.

A megsegítés háhozjuttatás, különböző állatjuttatás vagy más egyéb termelési és értékesítési intézmények és vállalkozások elősegítésével történhetik. A megsegítés szerves lebonyolítása céljából hívja életre a kormányzat országszerte a Vármegyei Közjóléti Szövetkezeteket.

A közjóléti szövetkezetek valójában a közigazgatás szervei lesznek, a szövetkezeti forma azonban a szociális ügyek gyorsabb, kevésbé bürokratikus intézésére nyújt lehetőséget.

Hogy a fentebb már körvonalazott szociális tevékenység mielőbb megindítható legyen, a kormányzat ez év elején bizonyos összegeket bocsátott a törvényhatóságok rendelkezésére az 1939 októbere óta kivetett s az úgynevezett vármegyei Szociális Alapba befolyó ínségjárulékok előlegeként. Mivel Bács-Bodrog vármegyében a közjóléti szövetkezet megalakítása a szövetkezet szervezetének és működésének teljes tisztázásáig halasztást nyert, s viszont úgy véltük, hogy a kormány nyújtotta ínségjárulékelőleget a szociális problémák mielőbbi megoldása végett nyomban fel kell használnunk, a vármegye alispánjával és közjóléti előadóival elhatároztuk, hogy a vármegyei Közjóléti Bizottság bekapcsolásával kezdjük meg a szociális tevékenységet.

A belügyminiszter rendeletére még az 1938. évben valamennyi szegénysorsú sokgyermekes családról felvett úgynevezett környezettanulmányok segítségével kiválasztottuk azokat az öt és ötnél több gyermekes családokat, akiknél a megsegítés sürgősnek látszott. A kiválasztott 161 sokgyermekes családot a vármegyei közjóléti előadó társaságában egyenként meglátogattuk s így lakásviszonyaikról, megélhetésük körülményeiről a legközvetlenebb módon szereztünk tájékozódást. Erre nemcsak azért volt szükség, mert az egyes családok életkörülményei, anyagi viszonyai a környezettanulmányok felvétele óta eltelt másfél év alatt sok esetben lényegesen megváltoztak, — gyermekek családalapítása, újabb gyermekszületés, öröklés, házépítés folytán — hanem mert a segítség akkor a legeredményesebb, ha a család egyéni adottságait messzemenően figyelembe veszi. Csak így remélhető továbbá, hogy a család körülményeihez mérten komoly eredményt érünk el a legkisebb összeg felhasználásával is s végül, hogy az esetleges túltámogatást és az értelmetlenek segélyezését elkerüljük.

De ezenfelül rájöttünk arra is, hogy a különböző községekben felvett környezetanulmányok nem egységes szempontok szerint készültek. Csak példaként említem meg, hogy a javaslat igen sok esetben készpénztámogatást ajánl a család szociális helyzetének megjavítására és teljesen figyelmen kívül hagyja, hogy a szükségre szorultak önerején nyugvó megsegítése volt terfbevéve.

A helyszíni bejárás alkalmával megbeszéltük a sokgyermekes családokkal, mire lenne leginkább szükségük, illetve milyen juttatás segítene legeredményesebben helyzetükön. A juttatások előjegyzésénél figyelemmel kísértük a család életkörülményeit: a gyermekek életkorát, keresőképességét, a juttatandó állatok téli és nyári takarmányozási lehetőségét s más efféle és megállapodtunk egyszersmind a visszatörlesztési feltételekben is.

A vármegyei szociális tevékenység részletekbe menő előkészítése után június 18-ára hívta egybe a vármegye alispánja a Közjóléti Bizottságot, amely az előterjesztett programot teljes egészében magáévá tette. A vármegye szociális tevékenységének első, kísérleti részeként a házépítésre, házbővítésre, házjavításra és más egyéb előjegyzett családokon kívül 8585 pengő értékben 57 család részére és pedig:

15 család részére	4650 pengő értékben	tehén
18 „ „	1800 „ „	3—3 drb süldősertés
8 „ „	800 „ „	anyasertés
20 „ „	735 „ „	fejős kecske és
2 „ „	600 „ „	ló

juttatásának szükségességét állapította meg a vármegyei Közjóléti Bizottság. Hat család kétféle állatot, pl. tehenet és süldőt, vagy kecskét és süldőt kapott.

Az 57 család élő gyermekeinek száma 405, egy-egy családra tehát átlag 7 gyermek jut.

A sürgősségi sorrend megállapítása után azonnal hozzákezdünk a lebonyolításhoz. A községi eljárásokon keresztül minden megsegítendő család értesítést kapott a vármegye alispánjától, hogy a szociális segítség keretében milyen juttatásban részesül. Közölte az alispáni leirat a megsegítendő családdal, hogy az állatot a jó gazda gondosságával köteles tartani és takarmányozni s ha ezt elmulasztja, az állatot minden jogigény nélkül visszaveszik. Az állat tulajdonjoga a vételár teljes letörlesztéséig a vármegyéé marad s ennek megfelelően az állat marhalevelén tulajdonosként addig a vármegye közönsége szerepel. Felhívta az alispáni leirat a család figyelmét arra is, hogy az állat időelőtti, illetve előzetes engedély nélküli eladása sikasztás s ezért azt eladni vagy másnak bármi címen átengedni nem szabad, végül pedig, hogy az állat esetleges megbetegedését az állatorvosnak haladéktalanul köteles bejelenteni. A községi eljárások mindezt közölték a családokkal, egyben felhívták, hogy a szóbanforgó állat mielőbbi megvásárlása végett nézzen megfelelő jószágot s amint talált, értesítse róla a község elöljáróságát. Ezzel a módszerrel a közigazgatás mentesült a jószágkeresés munkájától, nem szorította fel az állatárakat, de nem kevésbé fontos szempont az sem, hogy minden család olyan állatot választott ki, amit a legmegfelelőbbnek tartott, aminek felneveléséhez, tartásához bizalma és kedve volt.

A család által kiválasztott állatot a községi állatorvos és az elöljáróság egy tagja megtekintette s amennyiben az a használhatóság és vételár szempontjából megfelelőnek bizonyult, megvásárolta. Vételárát a községi pénztár a vármegyei Szociális Alapból kiutalt keretösszeg terhére nyomban ki is fizette az eladónak. A megvásárolt sertéseket a helyhatósági állatorvos pestis és orbánc ellen beoltotta a Szociális Alap terhére.

A vétel megtörténte után a vételár összegét, a juttatás előbb ismertett előírásait és a törlesztés feltételeit tartalmazó alispáni értesítés két tanú előtt aláírt másik példányát a községi elöljáróság betérjesztette az alispáni

hivatalba, ahol a vármegyei számvevőség külön főkönyvben tartja nyilván az egyes családok tartozását s könyveli el a törlesztéseket.

A juttatás értékének visszatörlesztési feltételeit a következőképpen állapítottuk meg: fejőstehénél a tehén minősége szerint a fejési időtartam alatt — évi 8—9 hónap — legkevesebb napi 3—4 liter tej a törlesztés, továbbá a tehén szaporulatából származó bikaborjúk, illetve azok eladási ára 70 kg-os élő súly alapulvételével. A törlesztés megkönnyítése végett gondoskodtunk a tej értékesítéséről is. Ahol lehet, zöldkeresztes tejakció vagy tejszövetkezet útján értékesül a tej, de ahol szabadforgalomban való értékesítés esetén magasabb tejárat lehet elérni, lehetővé tettük az eladásnak ezt a módját is. Az első esetben a tejakcióval, illetve a tejszövetkezettel számol el a Szociális Alap, szabadkézből való értékesítés esetén pedig maga a juttatott fizeti be havonta csekkklapon az esedékes összeget. A 300—350 pengős tehén árát így 2 és fél—3 év alatt minden megerőltetés nélkül, úgyszólván észrevétlenül visszatörlesztheti.

A hizlalás céljából juttatott családonkénti 3 darab süldősertés letörlesztése a magas tengeriár figyelembevételével 1 darab hizott sertéssel történik, amelynek azonban olyan súlyúnak kell lenni, hogy eladási ára a süldők vételárát, ami átlag 100 pengő, fedezze. A süldőjuttatás értéke tehát már a következő tél folyamán teljes összegében visszafolyik a Szociális Alapba s jövő tavasszal újabb juttatásra fordítható.

Az anyasertések árának letörlesztése a mindenkori malacszaporulat egyharmadának értékével mindaddig történik, amíg az anyaállat vételára a Szociális Alapba vissza nem folyik. A törlesztésre fordítható malacok alsó korhatára 6 hét, jogában áll azonban a juttatásban részesült családnak — a gyorsabb letörlesztés érdekében — a malacokat tovább nevelni és süldőként törlesztésre fordítani. Ez esetben azonban az egész szaporulatot saját költségén beolvasztani kötelesek. A törlesztésre fordítandó malacok értékesítése a legjobb ár elérése végett szabadkézből történik és a juttatott feladatát képezi, a vevő azonban a község előljárósága útján köteles a vételárat a vármegyei Szociális Alapba befizetni.

A fejőskecskék letörlesztése szintén az értékesítendő szaporulat árával történik, a fuvarozásra kiadott lovak árát pedig havi részletekben készpénzzel törlesztik.

A kiadott állatok elhelyezését, gondozását és takarmányozását időnként — havonta legalább egyszer — a községi előljáróság egy alkalmas tagja vagy a községi szociális titkár ellenőrzi s észrevételeiről, valamint a törlesztésre fordítandó állatszaporulatról a községi vezetőjegyzőnek beszámol.

Szükségesnek tartom még megemlíteni, hogy a Szociális Alap a kiadott teheneket, lovakat és anyasertéseket betegség és elhullás esetére, a teljes letörlesztésig tartó időre, biztosította. Elhullás esetén a juttatott a biztosítás révén megtérülő összegből az általa törlesztésre befizetett összeget, a biztosítás költségeinek levonása után, visszakapja.

Az állat juttatást sokan jelentéktelen, a szociális bajok és feszültségek nagyságához mérten elenyészően kicsiny méretű segítségnek vélik. Tapasztalataink azonban máris azt mutatják, hogy az ilyen segítség jelentősége és eredménye igen nagy. Sokat jelent a néptáplálkozás és a kisgyermek fejlődése szempontjából már csak az is, hogy olyan családokban, ahol eddig heteken keresztül nem láttak tejet, most napi 2—3 liter tej elfogyasztása válik lehetővé. Mivel azonban a kiadott tehének 8—10 liter tejet adnak naponta, a család tejszükségletének biztosítása és a törlesztés teljesítése mellett még napi 2—4 liter tej árának megfelelő készpénzbevételhez — havi 14—18 pengőhöz — is jut a család. Nem hagyható figyelmen kívül továbbá a trágyaérték sem, mellyel pár hold földjének terméshozamát emeli a támo-

gatásban részesülő család. A következő évben nagyarányúvá bővítendő állattartási tevékenység során ép ezért elsősorban tehének kiosztását tervezzük.

Fejőskecskéket a szociális támogatásra szorulóknak legelesettebb rétegének juttattunk olyan esetekben, amikor a kisgyermekek tejjelátását kellett feltétlenül biztosítani, de a család tehén eltartására képtelen.

A süldősertésjuttatással a családok egész évi zsír- és a téli és tavaszi hónapok húsellátása nyer megoldást. Anyasertést azok kaptak, akiknek ezévből felhizlalandó süldőjük már volt. A juttatás hatása ezekenél csak később válik érezhetővé.

A juttatott állatok takarmányszükségletének biztosítása végett tervbe vettük, hogy a jövő év tavaszán kötelezünk minden tehén- és sertés juttatásban részesített családot párszáz négyszögöl területen lucerna vetésére, amely zölden és szárítva egyaránt kitűnő, nagy tápértékű takarmány. A lucernavetőmagot ugyancsak törlesztésre adjuk a családnak.

Kétségtelen, hogy az állattartások a szóbanforgó családok életkörülményeit, táplálkozási viszonyait igen jelentős mértékben megjavítják, az eddig csak hatósági segélyezésre váró Ínséges lakosságot kiemelik a létlenségéből, az elesettség mozdulatlanságából s új kedvet és erőt adnak nekik a létért való küzdelemhez.

TÖRÖK LÁSZLÓ

MAGYAR FALU, MAGYAR PARASZTSÁG

A TÖRTÉNET századai szinte észrevétlenül jártak el felettük. A kívülállók mindkettőben természeti szükségszerűséget láttak, olyant, mint az évszakok váltakozása, a nappal és az éjszaka ismétlődő egymásutánja. A falut, parasztságot számadatnak tekintették s mint számadattal számoltak velük. A falu a vár tartozéka volt, az uradalom egy része, határokkal pontosan körülírt kisebb-nagyobb földdarab, amelyért vért, hűséget, pénzt vagy másik falut adott cserébe gazdája s amely tehetetlenül — megkérdőjelezhetően vándorolt a király, egyház, egymást váltogató nemes családok, idegen földesurak kezén át, gyakran egy emberöltő alatt is többször cserélve urat. A parasztság szintén nem volt egyéb: több-kevesebb telek, pénzösszeg, robotnap a földesúr gazdaságában, házatáján, természetbeni szolgáltatás a földesúr asztalára, adóforint az újkori állam számára, szavazat a politikai pártküzdelmekben. Voltak a magyar életnek mélyebbre pillantó figyelői, akik a „számadatok“ mögé is néztek, látták a falu és a falusi nép bajait, keresték a bajok gyökerét és a gyógyító orvosságot. „Majd azt mondhatnám — vallotta be a magyar falukutatók egyik őse már több mint másfélszázaddal ezelőtt —: én magam egyrészt Parasztté lettem, hogy tsak valóban meg tudjam: Mitsoda a' Paraszt, hogy az ő gondoskodásának módját, az ő bal ítéletét, az ő rossz vélekedését, és az ő erkölcsét esmérni tanuljam; főképpen pedig, hogy meg tudjam, miért ebben a természettől olly igen meg áldott Magyar Országban nem gyarapodhatik?“ De Tesredik, Berzeviczy, Széchenyi és a többiek tapasztalatai, meglátásai lassanként feledésbe merültek, s a magyar faluról, a paraszttársadalom életéről alig tudtak többet az emberek, mint messzi földrészek idegen népeiről. Mint a középkori élet krónikásai, csak akkor vették észre, hogyha valami rendkívüli történt a falvakkal: embertelen nyomor, pusztulás, ellenség járása döntötte földre. A parasztnép pedig olyankor került egy-egy rövid időre az érdeklődés világosságába, amikor kilépett a némdékek-taposta egyforma mederből, fellázadt sorsa ellen.

Nem csoda, hogyha valósággal felfedezésszerűen hatott, mikor nem sok évvel előbb néhány le kés író beszámolt falujárásának élményeiről. Akkor döbbsentek rá az Alföld és a Dunántúl falvainak gyógyíthatatlannak látszó betegségeire, városi mértékkel le sem mérhető szegénységére, a magyarság értékes népi rétegeinek jóvátehetetlen eltékozlására. Mint minden elindulásban, a falukutatók politikai célú kezdeményezésében is voltak túlzások, a valóságot nem mindig tudta érintetlenül rögzíteni a városhoz szokott és a falusi viszonyokon elsodálkozó szem, de munkájuknak tagadhatatlan érdeme, hogy egyre több oldalról és több faluforma sajátos életében tárta fel a falu válságát, a „néma forradalmat“. A mai helyzetkép azonban csonka és sok vonásában érthetetlen a történeti falu, a történeti parasztság nélkül. Hiszen talán sehol sem él szorosabban egymás mellett a je'en és a mult, mint a faluközösség szűk világában, ahol a letűnt századok nyoma meglátszik a lakóházak elhelyezkedésében, külsejében, az élet ünnepei és hétköznapi eseményeihez kapcsolódó szokásokban, az emberek gondolkodásában.

A történetírás érdeklődése, főleg a külföldi történeti irodalom hatása alatt, már a falukutatás megindulása előtt fordult e kérdések felé. A munkában nem egyformán vették ki részüket a különféle tudományágak, az eredmények is különböző értékűek. A tömegesen megjelenő falutörténetek — egy-két ritka kivételt leszámítva — hiányos felkészültségük, levegőtlen látókörük és kezdetleges módszerük miatt nem tudják a lényeges vonásokat kivenni, a jellegzetest az általánostól elhatárolni, a falukutatók munkáját a különféle magyar falutípusok fejlődésének rajzával kiegészíteni. A társadalomtörténet többnyire csak a felsőbb rétegek alakulását — változását nézte, az alsóbbakat a gazdaságtörténetre hártotta. A családtörténet érdeklődését nemescsaládok foglalták le, pedig — Darvas József szép könyve a Kabódiakról komoly bizonyosság — még a parasztság sorsát-életét csak ritkán megörökítő, a mostoha magyar viszonyok között erősen megfogyott és kellő védelem hiányában még ma is egyre pusztuló írásos anyagban is nem egyszer meglepő módon rajzolódik ki egy-egy parasztcsalád útja.

Vannak tudományterületek, ahol nem ilyen vigasztalan a helyzet: már eddig is biztató eredmények mutatkoznak. A gazdaságtörténet egy-egy uradalom, gazdasági üzem működését vizsgálva, elsősorban a gazdasági munka és a szolgáltatások szempontjából nézte ugyan a jobbágy-, zsellér-, cselédrétegeket, de nem egyszer más oldalakról is megfigyelte életüket. Fontos gazdagodást jelentenek a történeti néprajz eredményei, a falu szempontjából különösen figyelemreméltó Szabó Kálmánnak a néprajz-régészet határára mozgó kezdeményezése. A tatár- és török pusztításban kihalt, hamuba, futóhomokba takart harminc alföldi szántóvető-, halásztelep feltárással ugyanis egyszerre megvilágosodott a százszáz év előtti magyar falu, nem olyankor, amikor kifelé is feltűnő események hívták felé a kíváncsiságot és részvétet, hanem a hétköznapi egyformaságában. A falvak keletkezésére, fejlődésére értékes adatokat gyűjtött össze a településtörténet, fontos alapfogalmakat tisztázott és különben érthetetlen jelenségeket magyarázott meg a történeti földrajz.

A falu, a társadalom mélyebb rétegei iránt felébredt irodalmi érdeklődés, ha az utóbbi időben vesztett is lendületéből, nem volt múló szeszély, ma is jelennek meg munkák, amelyek ezt vagy azt a kérdést vetik fel, erre vagy arra a kérdésre adnak az eddigiektől eltérő feleletet. Ez év tavaszán több könyv számolt be újból a faluról, néperől, jelenéről, múltjáról. Nézzük meg közülük néhányat, nézzük meg, hogy különböző területeken dolgozó emberek, Eperjessy Kálmán, Bulla Béla, Mendöl Tibor, Szabó István, Veres Péter, Erdei Ferenc hogyan látják azt a darab társadalmat, életformát, települést, gazdaságot, amit falunak, és azt az összetett társadalmi réteget, amit parasztságnak nevezünk?. Hogyan elevenedik mindez valósággá az olvasó előtt írásuk nyomán?

Régóta érzett mulasztást tesz jóvá Eperjessy Kálmán könyve („A magyar falu településtörténete“, Kincsestár 7. sz.), tájékoztatót ad a falu-

történet alapelemeiről, a forrásokról, amelyekből a település menete, változásai megismerhetők s a kérdésekről, amelyekre a falu településtörténe-
tének feleletet kell keresnie. Bemutatja, hogyan lehet történetet kiolvasni a telkek és a házak helyzetéből, magából a község elnevezéséből és a dülő-
nevekből. E kis kézikönyv hasznát az tudja elsősorban értékelni, aki ismeri a falutörténeszek tárgyszeretét és ezzel arányban nem álló tájékozottságát.

Két különböző magyar táj falutípusait rajzolja meg Bulla Béla („Az Alföld“, Kincsestár 116. sz.) és Mendöl Tibor („A Felvidék“, Kincsestár 118. sz.). Nemcsak a mai helyzet leírását adják, hanem keresik azokat a földrajzi, gazdasági, történeti, népi okokat, amelyeknek összefogó munkája alakította ki az Alföld és a Felvidék mostani képét, falvait, városait. A magyar medencében a középkori magyar nemzedékek munkáját csaknem teljesen eltüntető török uralom nyoma jelentkezik a különböző települések elterjedésében. A legtöbbet szenvedett, elnéptelenedett Dél-Alföld idegenajkú telepesei az új élet megindulásakor mérnöki tervek alapján szabályos sakk-tábla-alaprajzú falvakat építettek. A középső részeken, ahol maradt annyi ember, hogy a természet nem vehette a vidéket újra korlátlan hatalmába, a megfogyatkozott lakosságot a háború pusztításaival szemben védtelen parasztfalvakból néhány nagyobb település gyűjtötte össze: a szabályos kör- vagy csillagalakot mutató óriásfalvak, kertes városok. A közeli és távoli szomszédságukban elnéptelenedett középkori falvak területét egybefogó aránytalanul nagy határaikban pedig, amikor a rideg pásztorkodást később a földművelés váltotta fel, az Alföld sajátos tanyavilága alakult ki. A Tiszahát és a Nyírség szorosan közelfekvő, apró falvaiban — ide már csak a török pusztítás széle ért — a középkor maradt meg. A Felvidék egyenletesebb fejlődésében nem volt ilyen szeszélyesen változó a falvak sorsa. A tágasabb medencékben még a nomádkor téli szállásából, a nemzetségek rendszer nélkül összezsúfolt fa-sár-nád-viskóiból alakult utcátlan, csoportos falvak, a folyóvölgyek keskeny szalagjához igazodó egyutcás községek, a szétszórt, magányos pásztor-, irtványtelepek legtöbbje megszakítás nélküli folytatásban él már a középkor századai óta. A kézműipar fejlettsége, a helyi és a helyzeti adottság könnyebben emelt falvakat nyugati mértékkel mért városokká, mint az őstermelő Alföldön, hogy azután, ha elapadt a lendítő erő, elcsendesüljön a városi élet és újra falusorba süllyedjenek vissza.

Szabó István „A magyar parasztság történetében (Kincsestár, 8. sz.) politikai jelszavak és fogalmak távoltartásával, a történetíró elérhető emberi tárgyilagosságával nézi a magyar parasztsztyály múltját. A történeti parasztság körülhatárolásakor szinte elkedvetlenül nehéz az egymásbefolyó társadalmi rétegződéseket az életforma, a foglalkozás, a jog kereteibe szorítani. Ezek a nehézségek egészen természetesek: „A parasztság élete a történelemben nem merült ki valamely anyagi életforma kitermelésében, sem az úr és a szolgáló ellenlábás viszonyában, hanem eloldthatatlan szálakkal összeszőződött az egész társadalom életével s a parasztság történetének fontosabb állomásai az egész társadalomnak fordulói voltak.“ Ilyen távlatok közt hanyatló-emelkedő társadalmi fejlődéssé gazdagodik a parasztszágtörténet és nem csupán a szabad helyváltoztatás megengedésének vagy megtagadásának, a földesurak embertelen bánásmódjának, a jobbágyság vállára nehezedő súlyosabbnál-súlyosabb terheltnek a felsorolása. A merőben viszonylagos jobbágyterhek alapján csak a felületes szemlélő ítéli könnyűnek, vagy elviselhetetlennek a jobbágysorsot, a tárgyilagoss mérlegeléshez ismerni kell a jobbágyföld terjedelmét, a paraszt életszínvonalát, gazdaságának lehetőségeit a termés értékesítésére s végül, hogy a sár-, nád- és faházak lakói, függetlenül a tényleges helyzettől, meg voltak-e elégedve sorsukkal? A szerző tehát a szokásosnál szélesebb sávban világítja meg a

magyar parasztság útjának változatos szakaszait, állomásról-állomásra, a steppei nomád társadalom szolgálónépeitől a mai szabad parasztságig, „a biztató és aggodalmas jelenségeket“ válogatás nélkül. Azokat a bajokat, amelyek mai paraszttársadalmunkat emésztik, s amelyek egyre hatalmasodnak, fokozatos fejlődés közben figyelheti meg az olvasó. Lépésről-lépésre látja az európai jobbágyors legszerencsésebb részeseivel egy vonalon álló és a szabad parasztság ígértföldjéhez biztatóan közeledő magyar parasztosztály elszegényedését az újkor századaiban, a parasztbirtok veszedelmes méretű szétaprózódását, a telkes gazdák kisebbségbe szorulását a birtoktalan zsellérekkel, — a XVIII. század végén 100 jobbágyra 56, 1846-ban 147 zsellér esett — a gazdasági cselédekkel szemben, egész a mai vigasztalan helyzetig. Szabó könyve nemcsak az eddigi irodalom eredményeinek összefoglalása, hanem még fel nem használt adatok alapján és nem sejtett összefüggések megfigyelésével néhol egészen új megvilágításba helyezi a parasztság fejlődését. A részletkutatás számára iránymutatás s egyúttal ösztönzés is.

A birtoktalan parasztság, a máról-holnapra tengődő napszámosok élete tárul fel Veres Péter „Gyepsor“-ában (Bolyai Akadémia kiadása). Megannyi ellesett síró-nevető kép „millió sárbaragadt paraszt“ küszködéséről, hétköznapijairól, örömeiről. Az emberek lelkében régóta gyűlt harag, keserű gőg él az urakkal, tehetős gazdákkal szemben, de nincsen lázadás az élet ellen, erőt ad a szívósság, kemény öntudat, beletörődés a sorsba és valami elpusztíthatatlan várakozás „egymáshoz kinyílt tenyérrel és kinyílt lélekkel, a világ felé szorított ököllel és bezárt lélekkel“. A cselekedetekben, szavakban, hallgatásokban pedig megjelenik a falu-város szembenállása, a falu iratlan törvénye, az emberi közösség ellenőrző hatalma, amely a faluszélen, a Gyepsorban sem veszít erejéből.

A mai magyar falunak teljes rajza Erdei Ferenc legújabb könyve („Magyar falu“, Athenaeum kiadása). Arra az ijesztő kérdésre keres feleletet: van-e kivezető út a falu válságából? Ha van: merre? Ahogyan Erdei a falu gondjait-bajaít nézi, merőben új irányú kezdeményezés a falukutató irodalomban. Az eddigiek leírták, amit a faluban járva, láttak, hallottak; leírásuk pillanatnyi helyzetkép, amely előbb-utóbb érvényét veszítheti az idő múlásában. Elkerülhetetlenül fontos tehát az általuk észrevett jelenségek gyökereinek, okainak kinyomozása és megvilágítása. „A magyar falukutatásnak — úgy gondolja Erdei — szinte szükségszerű továbbfejlesztése, nem politikai, hanem társadalomkutatási és részletekbe menő társadalompolitikai területen a falunak általánosabb szempontú vizsgálata, s a falupolitikának részletes megformálása. De míg a falukutatás mozgalma politikai szándékú mozgalom volt és legfőképpen politikai hatást váltott ki, addig a továbbhaladó különleges falukutatás közelebről tudományos eredményekre vezethet, amely nemcsak a magyar faluról, hanem általában a faluról mondhat lényegbevágót, távolabbra pedig egy országépítő társadalompolitikának szolgáltathat különös értékű adalékokat“. Ennek az igényesebb — hozzátehetjük: szószerint vett — falukutató munkának törekvései meglátszanak Erdei könyvében. Egyrészt forrásanyagában: erős érzéssel megrostálva értékesíti a falukutatás anyaggyűjtését, felhasználja a néprajz, a helytörténet eredményeit, a statisztika számadatait, s hogy meglegyen a kellő távlat, az érintkező kérdésekben, — a falu válsága nemcsak nálunk okoz gondot — az európai és amerikai faluirodalom tanulságait is figyelembeveszi. A sokféle adatot, szempontot a saját tapasztalat, a közvetlen látás semmi mással nem helyettesíthető élménye teszi beszédesebbé és tölti meg étellel. Másrészt meglátszik az új falukutatás lényege abban, hogy a szembetűnő jelenségek mögött lehetőség szerint mindig a háttérrel keresi.

A mai magyar falvak vizsgálata során visszamegy ösükhöz is, ahhoz a faluhoz, amelyet az európai középkor teremtett meg és állított szembe a várossal. A falu-város-ellentétet a „területi rendiségre“ vezeti vissza: „A rendi társadalom idején a város a nemesség, papság és a kiváltságos polgárság kiváltságos telephelye volt, szemben vele a falu a kötött helyzetű és nemtelen jobbágság tanyája, tehát erről az időről szólván nem helytelen az olyan képletes beszéd, hogy a kiváltságos város uralkodott a paraszti falu felett“. Hogy az elméletbe beilleszthető legyen, a történetírás felfogásától eltérő módon szélesíti ki a város fogalmát: „az úri várat, az egyházi, vagy udvari várost a közös kiváltságok alapján közösen városnak számíthatjuk ...“ Bármennyire is tetszetős a „területi rendiség“ fenti megfogalmazása, nem egyéb, mint messzi későbbi viszonyok visszavetítése, elmélet, amelynek a tényleges helyzethez alig van köze. Általánosan ismert ugyanis, hogy a nemesség jóval nagyobbik fele nem várakban, nem is városokban, hanem falvakban lakott. Nemesi falvakban, ahol csak nemesek éltek, vagy — és ez volt a gyakoribb eset — a parasztokkal, szegényemberekkel vegyesen, velük egyszinten járva végig a földi utat és hozzájuk hasonlóan, két keze munkájával keresve mindennapi kenyerét. Ismeretes továbbá, hogy kiváltságos helyzetű városok is kerülhettek alárendelt helyzetbe, földesúr hatalma alá, és a nemesi öntudat nem egy megnyilatkozásában árulta el, hogy nem azonosítja magát a városokkal, a városi polgárokkal. (A különbségeket egyébként Erdei is érzi, mikor nemesi, városi és parasztműveltségről beszél.) Hogy pedig a falu „alárendeltsége“ az életben nem volt kezdetlől véges-végig reménytelenül nyomasztó, a történeti magyar falu utolérhetetlen ismerője, Tagányi Károly bizonyította be: „számos esetet tudunk a középkortól — írta immár közel félszáz éve, mai napig megcáfolatlanul — a múlt századig, amikor maga a földesúr a saját parasztjaival élt földközösségben. A közösség csak úgy osztott neki is földet, mint a parasztoznak, mindössze azzal a különbséggel, hogy a nemesi kúria után rendszerint kétannyi nyilat adtak, mint amennyit egy jobbágytelek kapott... a községnek a köztudat s az ősi szokás szertartászerű tekintélye: a közvagyon kezelésében sokkal jelentékenyebb szerepet biztosított, mint magának a földesúrnak. És a földesúr, e primitív környezetben, maga is egyszerű igényekkel és eszközökkel sem személyes tekintélyében, sem vagyonában ezért még sem károsodott.“¹

A mai faluról Erdei könyve művészi képet ad. Egy-egy találó, a lényegget megközelítő vonással megvilágítva jelenik meg a magyar falu sokfajta, sokszínű arca. A parasztfalvak tarka változatai, az elszigetelt vagy a közeli város segítőkészeért nyúló apró falvacskáktól a széleshatárú óriás- és tanyásfalvakig, s mindegyikük külsejében, embereiben hordozza a végigjárt századok történetét. Megjelennek az elzárkózó hajlamú uradalmi falvak és végül az agrár-, proletár-, bányá-, ipari falvak, lakó- és üdülőtelepek, a polgárosuló falu e jelentőségben egyre emelkedő formái. Szinte arcok elevenednek meg, mikor a falusiakat — még ma is az ország lakosságának nagyobbik felét — rajzolja meg. A birtokos úr, a parasztagazda, a földtelen szegénység, középosztály, a kispolgárság, nemcsak a valóságban, hanem szemléletében is a falusi élet keskeny partjai között fokozottan érzi a távolságokat, amelyek az egyiket a másiktól elválasztják, de azért élesebben-halványabban a falu minden emberében két vonás fedezhető fel: a természet közelségének és a falusi világ kisszerűségének, elmaradottságának hatása. Erdei különféle területeken, a falu társadalmi, gazdasági, szellemi és magánéletében keresi a szűk falusi életforma nyomait.

A falvaknak nem egyformán jutott ki a teherből. Vannak olyanok, amelyeknek még felfelé visz az útjuk; vagy a város, méginkább a főváros, szomszédsága emeli őket, vagy a várossá fejlődés közelebbi-távolabbi reménye vagy pedig az a helyzeti előny, hogy mint telepesfalvak indultak el, s máig is megmaradt elhasználatlan életkedvük. A nagy többségnek már mindössze annyit osztottak a földi jókból, hogy csak szűkösen-szorosan rendezheti be

¹ Falu- és földközösség. (Közgazdasági lexikon I. 619. 1.)

az életét. A még mostohább sorsú falu számára pedig csupán pusztulást hozhat a jövő. „És a pusztulásnak sokféle útja van. Lehet úgy elpusztulni, hogy nem születik több gyerek, mint amennyi egy időre még fenntartja az életet, de már nem szaporodik tovább a nép. Lehet úgy falunak elpusztulni, hogy kimenekül belőle a nép, ki a városba, ki a tengerentúlra. S lehet úgy is elpusztulni, hogy fölrúgnak minden eddig tisztelt törvényt és betyármódra rabolnak egy farsangra valót a sanyarú élettől, hogy azután jöjjön utánuk az özönvíz“. Mindennek pedig az ellenkezője volna érthetetlen, amikor szépszámmal vannak olyan emberi telepek, ahol még a szokásos falusi nyomorúságnál is — országos átlagban a falvakban a lakosság 75-85%-ának rendezetlen a megélhetése! — mélyebbre süllyedt az élet vonala.

A szomorú képet még félelmetesebbé teszi az, hogy az életkedvüket vesztett falvakkal a magyarság fogy és pusztul. A falujáró aránytalanul ritkán talál magyar népességű falvakat a fejlődők, a gazdagodók sorában, s ennek nem változtathatatlan népi, hanem más okai vannak. A főváros közelében pl. jóformán nincsen magyar falu, az elhasznált, fáradt magyar jobbágyfalvak és a kiváltságos helyzetű, új életbe induló idegen telepesközségek között pedig már kezdettől fogva reménytelen távolság volt — aminek a következménye ma már egész terjedelmében lemérhető. Ráadásul sok helyen a magyar falu egyáltalán nem tudott lépést tartani a polgárosuló város haladásával, népe, műveltsége pedig értetlenül-idegenül áll szemben a város átalakult népével, műveltségével.

Mikor az ember végigolvassa ezeket az elgondolkoztató adatokat, aggódva keresi: megállítható-e még a pusztulás s nem késett-e el máris végzetesen a segítő kéz? Erdei szerint a legtöbb faluban még nem romlott idáig a helyzet. Szétbontogatva a falu összes égető bajait (kiesettség a városi fejlődés lendületéből, szűk társadalmi meder, fogyatékos felkészültség a természettel szemben, igazságtalan elosztású alárendeltség a városok hatalma alá), úgy látja, hogy mindnyájuk számára egy orvosság van: a falusi keretek széttörése, a falu-város-viszony újjárendezése. Hogy ez a szép és figyelmet érdemlő falupolitikai elgondolás, melynek közigazgatásunk és közlekedésünk teljes átalakítása volna a kiindulása, egyáltalán megvalósítható-e és az életben megfelelne-e a hozzáfűzött várakozásoknak, ma még lényegében, részleteiben, hatásában áttekinthetetlen kérdés. Vájjon teljesülhet-e az ígélet, hogy a városi szintre emelés meg fogja gyógyítani a falvakat, mikor a város is beteg? (Bizonytalan megélhetésű a lakosság 57.9%-a!) A közelség-távolság nem fogja-e részrehajlóan különböző mértékkel mérni az új helyzet hasznát? A mellérendeltségben is nem marad-e vagy nem fejlődik-e ki áthidalhatatlan távolság a középpont és a hozzátartozó falvak életviszonyai között? Mindezekre csak az előre pontosan ki nem számítható valóság adhat választ. Hiszen a tanyai városok város-vidék-kapcsolata, amely a szerző szeme előtt példaként lebegett, nem jelenti a falu sorskérdéseinek teljes megoldását.¹ Bárhogyan rendezik is majd el a magyar falu helyzetét, annyi bizonyos, hogy egy falupolitika célkitűzései sorából sem maradhat ki az, ami Erdei elgondolását is vezeti: a falvak kiszabadítása tehetetlenségre ítélő hátramaradottságukból és elszigeteltségükből.

Ilyen módon a magyarság értékei sem vesznének el a falu vigasztalan magárahagyottságában, hanem megnyílnék számukra az út: a város népébe, életébe, műveltségébe.

SINKOVICS ISTVÁN

¹ L. erről részletesebben. Mendöl Tibor: Néhány szó az alföldi város kérdéséhez. Földrajzi Közlemények. 1939. 231. 1.

TERMELÉS ÉS NEMZETI JÖVEDELEM

A NEMZETI TERMELÉS ÉS FOGYASZTÁS értékének, másrészt a mindenkori nemzeti jövedelemnek megközelítően pontos, összegszerű meghatározása a legfontosabb, de egyben a legnehezebb nemzetgazdaságtani feladat. Mindenesetre a három tényező egymással szervesen összefüggő és egymásból levezethető forgalom; viszont a három értékösszeg semmiképp sem azonos.

A nemzeti gazdaság termelése számtalan komponens eredője. Tudvalévőleg legelsősorban anyagi és szellemi javak termelését kell megkülönböztetnünk. Másrészt a termelvények nagyobbik hányadának pénzben kifejezett értékelése lehetséges és szokásos, ellenben egy másik jelentős részének — ami többnyire a háztartási munkákból származik — számszerű értékelése alig lehetséges. Továbbá a termelt javak egyrésze mindenkire nézve nélkülözhetetlen közszükséglet, a másik része bizonyos határig nélkülözhető és végül egy harmadik csoportja csupán a kollektív jólétet szolgálja és a nemzeti gazdaság ilyen célú beruházásának tekinthető. Éppen ezért a termelt javak igen tekintélyes részét el sem lehet fogyasztani.¹ Azon körülmény, hogy a nemzeti termelés eredményének egy mindenkori hányada a külforgalomban értékesítetik, lényegileg nem változtat a fogyasztás mennyiségén és rendjén, minthogy az elfogyasztható belföldi fölös áruk helyébe más, külföldi szükségleti cikkeket kapunk.

A nemzeti termelés mennyiségéről, legalább is a legfőbb termelési ágazatokban, eléggé pontos, évtizedes statisztikai anyag áll rendelkezésünkre. Ezekből azonban csupán egy fiktív eredményösszeg adódik, mert úgy szólván minden termelési ágban — sőt a termelési ágazatok tagozataiban is — a készárúk értéke összegeződik termelési eredménnyé, mikor is a végső eredményösszegben a többszörösen feldolgozás alá kerülő nyersanyagok és félkészárúk értéke többszörösen szerepel. Ha tehát a statisztikai anyag segítségével kíséreljük meg a hazai nemzeti termelés értékét kiszámítani, úgy — amint a következő összeállítás mutatja—az utolsó évtizedben 5.5—10.5 milliárd P közötti összeget kapunk, amihez még a személyes szolgáltatványok talán 0.75—1.0 milliárd P értéke járul.

T e r m e l é s i á g	Termelési keret a trianoni csonkaországban				Keresetek, Nettó bérek és egyéb jöv
	átlagában		Évtizedes átlag	Nettó	
	Maximum	Minimum			
m i l l i ó p e n g ö b e n					
Östermelés.....	3.995	1.535	2.650	1.635	1.635
Gyárilpar	3.044.5	1.763.4	2.087.2	1.043.6	500
Építő- és egyéb nagyiparok	300	100	200	100	100
Kézműipar	600	400	500	200	200
Bányászat, kohászat	314	117.5	194.4	146.3	75
Közlekedés és közüzemek ...	1.000	750	766	200	200
Kereskedelem, hitel, biztosítás	1.200	800	1.000	600	600
Állami és közigazgatási szolgáltatmányok	565	465	500	500	500
Szabad foglalkozásúak és kultúrszemélyzet	375	275	325	275	275
Összesen	11.393.5	6.205.9	8.222.6	4.699.9	4.085

T e r m e l é s i á g	Termelési keret a trianoni csonkaországban átlagában			Évtizedes átlag	Netto	Keresetek, bérek és egyéb jöv.
	Maximum	Minimum				
	m i l l i ó p e n g ő b e n					
Állami nyugdíjak	—	—	—	—	—	237
Egyéb nyugdíjak és jövedel- mek (segélyek, sport stb.)	—	—	—	—	—	228
Tőkések kamatjövödelme	—	—	—	—	—	200
Lakásbérek és lakáshasználat értéke	—	—	—	—	—	500
Mindegyike : a trianoni csonkaországban					—	5.250
a visszatért országrészek többlet- termelése és jövedelme					650	420
Együtt					5.350	5.670
					millió pengő.	

Amint a táblázatból látható, a valóságos, munkából származott termelés kerete az utolsó évtized átlagában mindössze kereken 4-7 milliárd pengő volt — tehát a népesség lélekszámára alig több, mint 530 P jutott.¹ Azonban — amint már az előzőekben említettük — ez az 530 pengős termelvényfejadag teljes egészében el nem fogyasztható. Valójában csupán a nyers és feldolgozott élelmiszerek túlnyomórésze (az ipari feldolgozás, szállítás és kereskedelmi közvetítés, értéke itt már a kis- és nagyipari termelés, illetve a közlekedés és kereskedelem termelési mennyiségében bent foglalatik). A ruházati cikkek, tüzelőszerek, háztartási és gazdasági kellékek, továbbá nyomdatermékek, élvezeti és piperecikkek stb. képezik egyéni közfogyasztás tárgyát. Már például az építőipar termékei csak részben szolgálják a lakás-termelést, melynek hozadéka lakáshasználat formájában közhasználatú, míg a középítkezések nagyobb része csak közvetve szolgálja az egyének és összeség jólétét. Ugyanez áll bizonyos mértékig a személyi szolgáltatmányokra, melyek egy nagy csoportja — a közigazgatási és közrendészeti stb. tevékenység — társadalmi, egyetemes szükséglet, míg a többi az egyének által szükséghez, illetve a lehetőséghez mérten vétetik igénybe.

Táblázatunk utolsó oszlopa a trianoni, illetve a megnagyobbodott csonkaország valószínű nemzeti jövedelemintegrálját mutatja az utolsó évtized átlagában. Amint látható, ez levezetésünk szerint kereken 5 és $\frac{3}{4}$ milliárd P-t tesz ki. Magától értetődő azonban, hogy ez utóbbi is bruttó-érték, melyet még egyedül az egyéneket közvetlenül terhelő közszolgáltatások címén 450—500 millió P, s azonkívül az adósságok tőkekamattörlesztése terhel. A népesség elkölthető jövedelme tehát legalább is $\frac{3}{4}$ milliárd P-vel kevesebb.² A bruttó jövedelemből tehát a trianoni ország népességének

¹ Érdekes ezt összehasonlítani a németbirodalmi termelés volumenjével, feltéve, hogy a német hivatalos eredményadatok azonos módon lettek megállapítva. A németbirodalmi termelés kerete ugyanis az utolsó évtizedben a területi kiegészülés folyamatának megfelelőleg 56 és 96 milliárd RM. között változott. Ennek megfelelően az egy főre eső termelvényhányados 1200 és 1685 P között ingadozott. Megjegyzendő, hogy ez a termelési hányados a pillanatnyi országhatárok népességére számítva némileg alacsonyabb, mintegy kerek 500 P.

² Ebből az állami költségvetésben az utolsó évtized átlagában 230 millió P egyenes adó. A törvényhatósági és községi, valamint egyházi közterhek 250—300 millió pengőt tesznek ki, a földbirtok adóságterhének tőkekamattörlesztése mintegy 150 millió P, végül a házvagyon eladósodottságának kamat- és egyéb adósságterhek szintén jelentős összeget tesznek ki. Természetesen ezenfelül is vannak közszolgáltatások, — de azok túlnyomó része a fogyasztástól elválaszthatatlan — úgymint a fogyasztási és forgalmi adók, illetékek, jövedékek és egyéb állami és más közüzemek szolgáltatmányainak használata és végül a kötelező, vagy önként vállalt személy- és vagyonbiztosítás terheléi.

egyedeire csaknem 590 P, a pillanatnyi csonkaország lélekszámára pedig 530 P esnék. A közvetlen terhek levonása után viszont ez utóbbi hányados 460 P.

Mindezen értékeredmények természetesen csak nagyvonalú becslésből származnak, de minden jel szerint erősen megközelítik a valóságot és teljesen jellemzőek a magyar nemzetgazdasági helyzetre. Mindenesetre az így nyert nemzeti jövedelemhányados minden viszonylatban siralmasan alacsony. Gondoljuk el, mi minden terheli ezt az 530, illetve 460 P évi jövedelemösszeget, mely átlag családonként mindössze kerek 2000 pengőt jelent? És ha még a nemzeti jövedelem ideálisan egyenlően oszlanék el í¹ De amint tudjuk — a nemzeti jövedelem minden nemzeti társadalomban nagyon egyenlőtlen eloszlású. A hazai eloszlás megközelítő képét a következő táblázat mutatja²:

	Összesen millió P	%	Az egész népesség %
500.000 állandóan vagy többnyire ínséges család 300—660 P évi jövedelem között	240	4·23	20·41
400.000 többé-kevésbé nélkülöző család évi 660—1.150 P jövedelemhatárok között	370	6·53	10·76
870.000 szegény család 1.150—1.800 P jövedelemmel	1.215	21·46	16·33
300.000 szerény, de rendezett viszonyok között élő család 1.800—3.000 P jövedelemmel	730	12·88	35·51
280.000 jövegyszteniciájú család 3.000 és 9.000 pengő jövedelemhatárok között ...	1.620	28·6	12·24
93.000 jómódú család 9.000 és 25.000 P évi jövedelemmel	1.185	20·91	11·43
6.000 gazdag család 25.000 és 55.000 P évi jövedelemhatárok között	220	3·88	3·80
1.000 dúsgazdag család évi 55.000 P jövedelemen felül.....	86	1·51	0·24
Összesen 2,450.000 család (átlag 4·3 taggal)	5.666	100·0%	100·00%
	millió pengő.		

Fenti összeállítás első pillantásra önkényesnek látszik, de korántsem az. Itt a számok rendszerében szigorú törvényesség fedezhető fel, úgyhogy ha a köztapasztalatnak megfelelő progresszivitással a minimálistól a legmagasabbig emelkedő jövedelem nagyság csoportokba osztjuk te a családokat, a feltételezett nemzeti jövedelemintegrál végösszege úgyszólván pontosan meghatározott részösszegektől adódik ki. Így például többször foglalkoztak a trianoni csonkaország állítólagos „3 millió östermelő koldusa“ összegszerű jövedelmének megállapításával. Móricz Miklós számításai szerint ennek a törpebirtokosokból, gazdasági cselédségtől és földnélküli napszamosokból összetevődő, mintegy 670—680.000 családnak pénzben értékelhető összjövedelme kb. 467 millió P. Ez a becslési, illetve számítási adat szerintünk teljesen reális és átlagcsaládonként megközelítőleg 700 P évi átlagjövedelmet jelent. Természetes azonban, hogy a felsorolt östermelő kategóriák már anyagi helyzetüket tekintve, igen heterogén elemektől tevődnek össze, másrészt azóta a visszatért felvidéki, kárpátalji és erdélyi területekkel az östermelő szegénység létszáma erősen növekedett. Az is bizonyos, hogy

¹ Magától értetődőleg ez a követelmény mindörökre teljesíthetetlen és amint tudjuk, modern társadalmakban lehetetlen, illetve a modern nemzetgazdaság és társadalom csődjét jelentené.

² Ismételten hangsúlyozzuk, hogy mindezek bruttójövedelmek; viszont a közszolgáltatási és egyéb jövedelmetcsökkentő terhek a bruttó jövedelemmel korántsem arányosak, hanem erősen progresszívek.

az egyéb hivatású népesség jelentős hányada is a legalsó, ínséges kategóriákba sorozható.

A jóléti helyzetkép mindenestre sötét. Enyhíti azonban az a fontos körülmény, hogy a jövedelmek számszerű összege nem tökéletesen jellemző a jólétre és anyagi helyzetre, mert a pénzértékben kifejezett jövedelem használati értéke hely, idő és egyéb körülmények szerint hatalmas határok között változó. Kétségtelen ugyanis, hogy például egy jól elhelyezkedett gazdasági cseléd 900—1000 pengőre értékelt családi jövedelme gyárvárosi viszonylatban másfél-kétszeres használati értékű, viszont egy városi ipari munkáscsalád 1200—1500 pengő pénzjövedelme még legtöbbször nélkülözést és nagy szegénységet jelent.

ÚJLAKI NAGY ÁRPÁD

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A tengelyhatalmak és Európa egysége. — Olaszország és a Közelkeleti angol politika. — Az olasz-görög háború és Anglia. — A német államférfiak megbeszélései. — Németország és Spanyolország. — Anglia és az amerikai elnökválasztás. — Japán és a Távol-Kelet. — Molotov Berlinben. — Gróf Csáky István expozejá.

AZ ELMÚLT IDŐSZAKBAN változatlan volt a külpolitikai helyzet. A tengelyhatalmak vezetői folytatják hatalmas törekvéseiket, melyek Európa átrendezésére irányulnak. Ennek bevezetése a London elleni légitámadás, mely már a nyári hónapok óta folyik és a védelem kényszere mellett a tengelyhatalmak felfogása szerint elszigeteli Európától és a világ többi részétől a szigetországot. A bombázásban legutóbb olasz légitrajok is résztvettek, hogy így is kifejezésre jusson a tengelyhatalmak közös angolelles frontja, melynek déli részén Olaszországa a vezető szerep.

Olaszország erőit most a déleurópai és földközitengeri kérdések kötik le, hiszen a tengely rendkívüli súlyt helyez arra, hogy elvágja a Közel-Keletől Angliát. Miután a gibraltári sziklán és a máltai támaszponton, szemben Itália végső partjaival, ez idő szerint is az angolok uralkodnak, ezért Olaszországnak különleges gondot okoz, hogy a Földközi-tengeren lévő angol hegemoniát lazítsa és gyengítse. A tengelyhatalmaknak az a felfogásuk, hogy Angliára döntő csapást lehetne mérni Dél-Kelet és a Közel-Kelet felől. Az angol impériumnak ma is Egyiptom a legfontosabb támasztéka és ezért Líbiából irányított olasz hadviselés a Líbiát és a Nílus völgyét határoló nagy sivatagban azon fáradozik, hogy megdöntse az egyiptomi angol hegemoniát; ez irányban újabb és újabb hadmozdulatok történnek, melyekben a fasiszta felfogás az olasz hősiesség szép tanúságait látja. Egyiptom a kulcsa a Szezi-csatomának és ezen túl az arab mezopotámiai olajvidékeknek, honnét a tengelyhatalmak értesülése szerint Közép-Amerika mellett elsősorban nyeri az angol birodalom a hadviseléshez szükséges nyersanyagokat. A közelkeleti útvonalon az angol világbirodalom megbénítása természetesen mulhatatlanul kihatna Indiára is, melynek különféle mozgalmait a tengelyhatalmak politikai közvéleménye fokozott figyelemmel regisztrálja. Hiszen India kérdése már igen sok vonatkozásban van a japán hatalom távolkeleti kérdéseivel. A tengelyhatalmak politikáján most a német-olasz-japán paktum szelleme uralkodik s így világos, hogy a német-olasz külpolitika és hadviselés közelkeleti, földközitengeri tervei igen jelentősen összefüggenek a berlin-róma-tokiói háromszög egyetértő magatartásával, melynek célja nemcsak Európa újjarendezése, hanem az euráziai térség új alakba öntése. Angliát, úgy vélik Berlinben és Rómában, a rendkívül hevesnek jellemzett

repülőátadások már úgyszólván leválasztották a kontinensről s a mindinkább határozottabb formát nyerő angol-amerikai hadi együttműködés is csak egy formája Anglia kiküszöböltetésének a kontinensről. Anglia és Amerika kapcsolatával szemben a tengelyhatalmak politikája az európai kontinens egységét állítja szembe. A közelmúlt külpolitikai időszakán ezek a kontinentális politikai törekvések uralkodtak. Ezek különböző fázisai játszódnak le most a Balkánon és a különböző nagyfotosságú diplomáciai megbeszéléseken, melyek háttérében mindig ott volt a kontinens egységesítésének, sőt az egész eurázia térségnek — Oroszország aktiválásával betetőzendő — összefoglalása Anglia és Amerika ellenében.

A német vezetés alatt egyre nagyobb arányokat öltő egységes kontinentális politika igen fontos állomása Olaszország balkáni és Földközi-tengeri magatartása. Olaszország eddig is értékes hadi és diplomáciai szolgáltatásokat tett a tengely ügyének. De most még fokozottabban úgy érzi, hogy szabad mozgásában akadályozza az angol birodalom földközitengeri jelenléte. Nem is annyira egyedül külpolitikai és hadászati okokból van ez az érzése a fasiszta Olaszországnak, hanem különösképpen világnézetileg is, hiszen az angol demokrácia és a fasiszmus politikai hitvallása homlokegyenest ellenkezik. Az angol hatalomnak világnézetileg is érezhető befolyása a Földközi-tenger menti népekben és államokban akadályozza az olasz fasiszta princípiumnak az új olasz Impérium formájában megjelenő érvényesülését. Ennek következtében tehát Olaszország mindenütt a Földközi-tenger mentén az angol politikai befolyás kiküszöbölésére törekszik. Ez az eltökéltsége állítja szembe Törökországgal, mely éppen ott fekszik a tengelyhatalmaknak tulajdonított útvonalon s melynek jelentőségét különösképpen fokozza, hogy Törökország vezető körei a tengelyhatalmakkal szembehelyezkedve, nem is igen titkoltan, támogatják az angol politikát. Nagyon figyelemreméltó e tekintetben az, hogy Szírián át a török kormány a közelkeletről jelentős angol hadianyagbeszerzést bonyolít le s élesen szembehelyezkedik a természetesen Németországhoz alkalmazkodó Pétain—Laval-féle vichy-i kormány tiltakozásaival. A tengelyhatalmaknak úgyszólván állandó volt panaszuk a török kormány ellen, hogy Törökország partjai mintegy fedezik az angol flotta mozdulatait. Törökország helyzete azért is fontos, mert hiszen Törökország és Egyiptom hadászati és diplomáciailag a Földközi-tenger két ellentétes pontján igen összefüggenek. Az angol politika a török és az egyiptomi politikai magatartásra támaszkodva őrzi Szuezi bejáratát. A tengelyhatalmak éppen ezért lazítani szeretnék a török álláspont szilárdságát. Itt a tengelyhatalmak szívesen hivatkoznak Oroszországra. Sokan emlegetik, hogy az utóbbi időkben bizonyos zavaró momentumok merültek fel Oroszország és Törökország között. Az a feltételezés is felmerült, hogy a tengelyhatalmak ügyéhez netán szorosabban csatlakozandó Szovjetunió értékesen tudna közrehatni olyan irányban, hogy Törökország magatartása megváltozzék. Más kérdés itt természetesen Oroszország álláspontja, melyről világos képet a Dardanellák kérdésében a szemlélőknek ezúttal sem sikerült nyerni. A tartózkodó orosz külpolitika bizonyára fokozott figyelmet szentelne egy olyan tervezetésnek, mely horizontálisan metszené nyugat-közéleleti irányban a Dardanellákat s így a Fekete-tenger kijáratát elzárhatná Oroszország területe felé. Mindezek a kombinációk azonban ezúttal még egyáltalában nem aktuálisak.

Törökország magatartása még egy körülmény miatt figyelemreméltó a mostani helyzetben, — nevezetesen az október 20-ára kitört görög-olasz háború miatt. Törökországot rendkívül közeli érdekek kapcsolják Görögországhoz. Szaloniki mellett összefügg a görög-török határvidék; a görög-török határ összefüggése pedig elzárja Bulgáriát az Égei-tengertől. Sem

Török-, sem Görögországnak nem érdeke, hogy Bulgária kijusson az Égei-tengerhez. Hiszen ez esetben az Égei-tengeren az a hatalom gyakorolhatna döntő befolyást, mely éppen Bulgária mögött áll. Bulgáriát gyakran részesítik különleges figyelemben a balkáni kérdések iránt érdeklődő nagyhatalmak. Bizonyára hasonló tekintetekkel van Bulgária iránt a semlegessége és minden oldali tartózkodása mellett nagy diplomáciai ügyességgel és szoliditással kitartó Jugoszlávia is, melyet a balkáni helyzetnek másfelől jövő megbolygatója nem hagyhat közömbösen.

Az olasz-görög ellentétek régi keletűek. Olaszország már régóta figyeli Korfut, melynek birtokában olasz beltengerré változtathatná az Adriát. Az Adria olasz beltengerré változtatása eddig részben már megtörtént: Albánia olasz okkupációjával. Albánia révén az Adria északi fele olasz ellenőrzés alá került s Olaszországnak ez az új adriai pozíciója sok megfontolásra készítette Jugoszláviát. Albániában Olaszország olyan hídfőt nyert, melynek révén bármikor nagy hatással szólhat bele a Balkán dolgaiba. Minden balkáni állam kénytelen tekintettel lenni Olaszország albániai állására, annál is inkább, mivel Olaszország már Zogu albán király távozása óta mint az albán nacionalizmus harcosa, úttörője, bosszulója szerepel. Olaszország politikai köreiből már hosszabb ideje tudni vélik, hogy az albán nacionalizmusnak bizonyos igényei állanak fenn Görögországgal szemben; ugyancsak olasz forrásból értesülhettünk arról is, hogy a görögországi albán kisebbség rossz sorsban él és ennek az albán kisebbségnek helyzetén javítani az albán nacionalizmust saját nacionalizmusával, birodalmi törekvéseivel és a tengelyhatalmi és fasiszta politikával egyesítő Olaszországnak természetes kötelessége. Ezek az hangsúlyozottan érzelmi elemeken túl, melyek érdekes megnyilatkozása volt Kasztrióta György, a törökök ellen küzdő nagy albán vezér szobrának római felavatása, Olaszországot igen érdekelte Görögország külpolitikai állásfoglalása, mely tudvalévőleg szorosan csatlakozott Törökországhoz és közvetve az egyiptomi angol pozíciókhoz is. A görög-olasz feszültség nem egyszer már enyhülést is mutatott; azonban újra meg újra feléledt Olaszország aggodalma Anglia görögországi tervei, támasztékai miatt. A görög politikáról Rómában azt tartották, hogy teljesen angol befolyás alatt áll és hogy így akadályozza a Földközi-tengeri helyzet tisztázását. Ez a tisztázás az olasz politika szerint annál is sürgősebb volt, mert hiszen Eden angol hadügyminiszter nagy Földközi-tengeri utazást tett, sorra bejárta Máltát, Egyiptomot, a Közel-Keletet és érintkezésbe lépett a török és görög politika vezetőivel is. Eden utazásában, tárgyalásaiban Olaszország fenyegetést látott maga ellen, annál is inkább, mert egy idő óta megélnékült az olasz partok közelében az angol flotta és légihaderő tevékenysége, nem egyszer közvetlenül is érintvén működésével az olasz városokat és partvidékeket. Olaszország kezdetben azon fáradozott, hogy Görögországból az angol befolyást kiküszöbölje. Olasz részről azt tartották, hogy Anglia veszélyezteti Görögország függetlenségét, szuverenitását, cselekvési szabadságát. A görög függetlenség megvédése is egyik indoka volt az olasz fellépésnek, mely Görögországtól több flotta- és légi támaszpontot követelt. Görögország elutasította Olaszország igényeit. Az albán-olasz-görög határon így került sor az olasz-görög háború kitörésére. Olaszország az első hadműveletek után mintegy időt látszott engedni Görögországnak a megfontolásra. A görög kormány azonban nem változtatta meg elutasító magatartását. Így került sor a nehéz terepen, az olasz hadijelentések által kiemelt rossz terepviszonyok, időjárás kellemetlenségek között az albán-jugoszláv-görög határ mentén a komolyabb hadműveletekre. Az olasz haderő nagy elánal tört előre az olasz-görög-jugoszláv határ háromszögében, ahol a hadműveletek ma is folynak.

Figyelemreméltó, hogy a görög háborúval Anglia eddigi tartózkodása teljesen megváltozott a Balkán kérdéseiben; Anglia Görögországban most már nyíltan berendezkedik támaszpontjain, ami az angol és görög légi egységek nagy tevékenységében s az albán területek veszélyeztetésében, továbbá Kréta megszállásában nyilatkozott meg, ezzel különben az angol hadviselés beváltotta az olasz külpolitika régi feltételezéseit és aggodalmait. Az olasz hadviselésről szóló jelentések kiemelik az olasz hősiességet és az olasz tengeri és balkáni hadviselés eredményeit és erélyesen szembeszállanak az angol propaganda némely adataival és állításaival, melyek szerint a november közepén lezajlott tarantói légi és tengeri ütközet nem lett volna kedvező az olasz hadviselés számára. Éppen szemlénk zártakor, november 18-án tartotta a hadviseléssel foglalkozó új nagy beszédét Mussolini; a fasiszta diktátor megszokott erélyével hangoztatta, hogy Olaszország akár két, akár tizenkét hónapon keresztül végrehajtja görögországi terveit, letöri a görögöket, akik az angolok eszközei és már régóta mérhetetlenül gyűlölik az olaszokat. Majd meg elismerően szólt Mussolini a polgári lakosság kitartásáról, nélkülözési és hazafíúi készségéről, mely a további nehézségeket is sikerrel türi el, — mélységes barátsággal szólt végül a német fegyvertársról, mely iránti háláját nyilvánította, hogy elfogadta az olasz segítséget, holott Németország egymagában is igen erős a döntő győzelemre — s nem kisebb komolysággal és lendülettel szólt a „modern Karthágó“, Anglia bukásáról. Nem kétséges, hogy e nyomatékos szavakat az olasz társadalom megérti és a fasiszta politika nagy energiával hajtja végre görögországi szándékait, hiszen az olasz társadalom szelleme olyan, hogy annak életeleme a fasiszmus természetrajza szerint a győzelem és a győzelmi hír.

Az olasz-görög háború Olaszország vállalkozása egyelőre, de természetesen érdeklő — már csak Törökország miatt is — a tengely mindkét államát. A görögországi hadihelyzet, az olasz-görög-albán határon történt hadi jelenségek, a görögök és angolok ellenállása, valamint egyéb diplomáciai körülmények arra készítették az olasz és német hadvezetést, hogy megtárgyalják a helyzetet. Így találkozott november közepén, mikor a görögországi olasz hadműveletek első része lezajlott, Keitel tábornok és Badoglio marsall Innsbruckban. E találkozót kiegészíti olasz-balkáni vonatkozásban Antonescu román miniszterelnöknek és Sturcza herceg külügyminiszternek római látogatása, mikor is nyilvánvalóan szóba kerültek nemcsak Olaszország balkáni olajszükségletei, hanem politikai szándékai is. A romániai német pozíciók elég erősek a tengely számára, de Olaszország természetesen maga részéről is számításba veszi Romániát, mely politikai megrázkódtatásai után csak éppen most ment át egy olyan borzalmas természeti katasztrófán, mint a bukaresti földrengés. Különben a bukaresti földrengéssel kapcsolatban érdekelt helyről szükségesnek tartották megemlíteni, hogy a romániai kőolajforrásoknak nem esett bajuk. A balkáni helyzet, a görög-olasz háború miatt Románia nem közömbös Olaszország szempontjából, hiszen a tengelybarát Bulgária számbavételével a tengely Romániából jelentős hatást gyakorolhat, ha ez szükségesnek tetszik, akár Törökország, akár Görögország felé. Ami pedig Bulgáriát illeti, érdekes megemlítenünk, hogy hír szerint Olaszországnak kellett visszatartania a bolgárokat, hogy ezúttal ne érvényesítsék Szaloniki, Dedeagacs és az Egei-tenger felé irányuló törekvéseiket.

Mialatt Olaszország így az európai diplomáciai front egyik oldalán tevékenykedik, azalatt Németország magára vállalta a feladatot, hogy már az Anglia ellen szüntelenül folyó légiháború során kezdeményező lépéseket tegyen egyedül az új európai rend megalkotása felé. Úgy látszik, a német politika vezetőinek nemcsak Angliának a kontinensről való teljes kizárása a célja, hanem egy olyan európai egység megteremtése is, mely kezdetben

szembehelyezkedhetik Angliával, majd pedig a Németország által alkotandó új rend alapja lesz. Hitler vezér és kancellár és Ribbentrop külügyminiszter sorozatos megbeszéléseinek homlokterében nyilvánvalóan ezek a szándékok állanak. Az első lépés e felé a német vezér és a jelenlegi vezető francia államférfiak találkozója volt. Miközben a vichy-i kormány vezetése alatt álló területeken nem egyszer ellenzéki mozgalmak jelentkeznek s a lázadó, angol szövetségben álló De Gaulle tábornok Francia-Középfrikában tért nyert, azalatt a vichy-i kormány el van szánva arra, hogy következetesen kitar eddigi álláspontja mellett és vállalja a német-francia együttműködést. Olasz körökben gyakran emelkednek realista hangok a mai Franciaországgal szemben, melyek szerint a vichy-i kormány nem képviseli a franciák többségét és a francia nép vad bosszúvágytól ég Német- és Olaszországgal szemben. Általában minden német-francia találkozás alkalmával felhangzanak ezek az olasz aggodalmak Franciaországgal szemben s úgy tetszik, hogy Olaszország erélyesebb eljárást sürget a franciák ellenében. Október utolsó hetében találkozott Hitler előbb Lavallal, majd Pétain-nel, akiket szívélyesen fogadott s akik, úgy hírlik, a vichy-i kormány politikáját a német-francia együttműködés felé vezetik. A német-francia megbeszélés mintegy német részről adott válasz volt azokra az angol törekvésekre, melyek a franciákat a maguk igazáról akarták meggyőzni a német ügygel szemben. A német-francia együttműködés terve azonban nem érintheti egyedül a két államot. Ebben a viszonyban nem lehet közömbös Németország partnere, Olaszország és Spanyolország. Mindkettőnek megvannak Franciaországgal szemben a maga messze menő területi és gyarmati igényei. A németek igen tapintatosan, de nem kevesebb következetességgel kezelik a francia kérdést. A vichy-i kormánynak így alighanem nehéz feladata lesz, hogy megértse a franciákkal a veszteségek mértékét és az engedmények szükségét. Olaszország és Spanyolország az afrikai birtokok ügyében érdekeltek; Németország viszont következetesen már most végrehajtja a maga európai igényeit. Így Elzász és Lotharingia német uralom alá kerülnek és területükről már is több mint százezer franciának kellett a hivatalos jelentések szerint elköltöznie.

A francia-német megbeszélésekkel kapcsolatban sokat emlegették annak lehetőségét is, hogy talán Franciaország Anglia ellen foglalna tetteleg is állást Németország oldalán. Erre nem került sor, viszont ez a lehetőség is szorosan kapcsolatos az európai új járendezés előkészítésével. A francia-német viszonylatok azonban szorosan összefüggenek a német-spanyol kapcsolatokkal. Németország Spanyolorzágnak kiemelkedő helyet szánt az új európai rendben s nem kevesebb jelentőséget tulajdonít Franco uralmának az Anglia elleni akciók során. Serrano Suñer spanyol belügyminiszter, Franco caudillo sógora, ki utóbb már külügyminiszter lett, sűrűn utazik s ez utazásoknak ezek a feltételezések és lehetőségek adnak külön érdekességet. A november közepén megtett berlini út során Suner nyilvánvalóan már határozottabban körvonalazhatta Franco Spanyolországának állásfoglalását az európai rendezés kérdéseiben. Amerikai jelentések azt állítják, hogy Spanyolországban polgári ruhában nagyszámú idegen katonaság tartózkodik és figyelemreméltó kombinációkat fűztek Himmler SS. vezető spanyolországi tartózkodásához is, mely megelőzte Hitler és Franco találkozását a francia-spanyol határon. Mindezek a feltételezések csak azoknak az aggodalmaknak kifejezései, hogy Spanyolország tevékenyebb szerepet vállal majd a tengelyhatalmak oldalán. A német hadviseléshez közelálló helyek ügyis állandóan emlegetik Gibraltár rendkívüli jelentőségét és ma is élnek olyan kombinációk, melyek Gibraltár birtokbavételével szeretnék bezárni a Földközi-tengerre az angol flottát. Ugyanakkor az angolok is mindent megtesznek, hogy elszigeteljék Gibraltárt. A spanyol-német megbeszélések

természetesen nemcsak Angliát érintik közelről, hanem ugyanígy érintik Amerikát is, mely az utóbbi időben rendkívüli érdeklődést tanúsít a nyugat-afrikai partok iránt. Az USA által megszerzett közép- és délamerikai tengerészeti támaszpontok a fegyverkező amerikai politika számára mind biztosítékok a tengelyhatalmaknak tulajdonított és Délamerikából, vagy Spanyolországból kiinduló támadási tervek ellen. Ugyancsak ilyen előzetes biztosítékot lát az angol és amerikai politika a „szabad franciák“ vezéréként a vichy-i kormány ellen fellázadt és lefokozott De Gaulle középafrikai akcióiban, melyek könnyen erjedésbe hozhatják az északafrikai francia gyarmatbirodalmat és a spanyol gyarmatokat is. Tangert éppen most annektálta Spanyolország s Anglia és Amerika sietve tiltakozott ez ellen. Amerika különben, amilyen mértékben hajol Spanyolország a tengelyhatalmak terveihez, olyan mértékben folytat spanyolelleses politikát. Franco kormányát ez azért érinti közelről, mert a délamerikai spanyol államok és az anyaország közt azelőtt rendkívül szoros gazdasági, politikai és szellemi kapcsolat virágzott. Most ezek az államok egyfelől az USA érdekeltségének szövetségébe kerültek, másfelől pedig a Spanyolországból Franco caudillo kormányzata elől elmenekült baloldali forradalmárok menhelyei, tevékenységi területei. A délamerikai államok politikai és világnézeti állásfoglalása nem érintheti közömbösen Franco kormányzatát, mely német felfogás szerint egyfelől nagy gondot fordít belső megerősödésére és rendjére (amiben Himmler SS. vezető spanyolországi tartózkodása nyilvánvalóan igen jelentős eseményként hatott), másfelől pedig tengelybarát állásfoglalásával csak háláját és köszönetét fejezi ki az iránt a Németország iránt, mely a nagy polgárháborúban hatékonyan segítette harcában Franco tábornokot.

Az európai egység és együttműködés megeremtésére irányuló német törekvések a háborúnak mintegy középponti fázisát jelzik. Középpontinak azért nevezhetjük, mert hiszen e törekvések mögött ott van az a német részről is, angol részről is egyaránt felismert mozzanat, hogy Rooseveltt amerikai elnökké való újraválasztása megsokszorozza az USA tevékeny részvételét az európai háborúban. Rooseveltt választása után az amerikai termelés teljesen Anglia szolgálatába állott s ha az USA nem lép is be ténylegesen, fegyveresen az európai háborúba, Németországban és Olaszországban már is gyakoriak a mértékadó hangok, melyek szerint Amerika semlegesnek többé nem tekinthető.

Az amerikai elnökválasztás igen nagy sikert hozott Rooseveltnek és politikájának. Ellenfele Wendell Willkie volt, a köztársasági párt jelöltje. Roosevelt jelenti Amerikában az európai ügyek iránt érdeklődő tevékeny intervencionalista politikát, mely Angliát úgy tekinti, mint Amerika első védelmi vonalát és Anglia segítségével egyben a világdemokrácia ügyét is védelmezi. Roosevelt politikájában tehát világosan felismerhetők a nemzetközi demokrácia világnézeti ismérvei. Vele szemben Willkie a köztársasági párt kapitalisztikus-nagypolgári szemléletéhez híven inkább jelentette az elzárkózást. Azonban Európában, úgy tetszik, nem egy helyen félreismerték Willkie politikáját. Willkie korántsem jelentette az Anglia iránti közömböséget; az ő és Roosevelt programja e tekintetben szinte teljesen egybeesett. Roosevelt politikája fokozott mértékben halad befelé is, kifelé is az eddigi utakon. Az egész amerikai ipart mozgósította Anglia mellett s hasonló módon járt el Dél- és Középamerika államaiban. Befelé pedig ez a politika a nép széles rétegeire akar támaszkodni; Rooseveltt alatt Amerika szocializálódása további óriási léptekkel halad előre s az amerikai munkásszövetségek, akárcsak Angliában, egyre nagyobb befolyást szereznek maguknak.

Az angol-amerikai együttműködés azonban nemcsak az Anglia elleni, hónapok óta tartó és nyilván még tovább elhúzódó légi támadások elhárí-

tására és Anglia lehető megerősítésére vonatkozik. Az angol-amerikai együttműködésnek Európán túl igen fontos területe Kelet-Ázsia. A japán politika éppen most van teljes átállítás alatt. Dél-Kínából nagyjából kivonulnak a japán csapatok, hogy annál jobban megerősítsék északkeleti pozícióikat. Ugyanekkor az Anglia által Kína felé fegyverszállítások céljából megnyitott burmai út révén Kína új kapcsolatba került az angolszász hatalmakkal. Sőt az is nyilvánvaló, hogy a Szovjetunió sem szünteti be Csangkaisek kormányának támogatását. Japán közben igen nagy jelentőséget tulajdonít a berlin-róma-tokiói háromszögnek. Ezt a konkrét hatalmi és átrendezési célokkal létrejött szövetséget bázisnak tekinti a maga számára. Szovjetország felé is, gyakorta hallunk tárgyalásokról, melyek Japán és a Szovjetunió közeledéséről és az eurázsiai német tervek alapján való egy platformra állásáról szólnának. Moszkvában következetesen elzárkóznak mindennemű kombináció elől s például megcáfolták azt a híradást is, mely szerint a német-olasz-japán együttműködésre és újárendezésre hivatkozó moszkvai japán nagykövet Kelet-Szibéria átengedését kérte volna Japán számára és ugyanekkor odaigérte a Szovjetunióknak Brit-Indiát. A Szovjetunió kétségtelenül számol a maga reálpolitikai megfontolásaival és a német-olasz-japán háromszöggel. Távol-Keleten a Szovjetunió számára a helyzet az utóbbi időben megnyugtatóan alakult s mintha úgy tetszenék, hogy Japán az a fél, mely több súlyt helyez az eurázsiai tervek kifejtésére. Az angol-amerikai-kínai együttműködés kétségtelenül jelentős hatással van Japán politikájára, mely a világhelyzet következményeit levonván, Oroszország felől igyekszik megerősíteni pozícióit. Mindez nem jelenti azt, hogy a japán politika nem lenne hű eddigi intenzitásához. A holland-indiai gyarmatokon például erősen érezhető a japán politikai hatás, hiszen most már innét szerzi be Japán olajszükségletét s ez a holland-indiai „gazdátlan” gyarmatokra, melyek létét most már Amerika és Anglia távolkeleti helyzete biztosítja egyedül, életbevágó jelentőségű. Az amerikai nagy nemzetvédelmi program mögött így van ott állandóan a távolkeleti helyzetért való aggodalom is, hiszen Japán távolkeleti politikája szorosan összefügg a tengelyhatalmak európai sikereivel és mozdulataival.

Az Amerikával és Angliával szembeni európai együttműködés és eurázsiai kontinentális egység figyelemreméltó kifejezése volt Molotov szovjet-orosz külügyi népbiztosnak, a népbiztosok tanácsa elnökének berlini látogatása november közepén. Molotov most viszonzta Ribbentrop egy év előtti moszkvai látogatását. Németország a mostani európai helyzetben szükségesnek vélt egy megbeszélést Oroszország képviselőjével. A tengelyhatalmak sajtója kiemelte, hogy a látogatás előestéjén megszakadtak a kedvezően alakuló orosz-amerikai gazdasági kapcsolatok és megbeszélések; azt is kiemelték, hogy Oroszország nem hajlik Anglia ajánlataira. Anglia közben elismerte a balti államoknak a Szovjetunióba való bekebelezését és biztosította Oroszországot arról, hogy nem vesz részt semilyen oroszellenes akcióban. Német és olasz politikai és sajtókörök arra is utaltak, hogy a kapitalista Anglia és Oroszország között nem lehet semilyen közösség, viszont sokkal inkább fennállhat az egyetértés lehetősége a tengelyhatalmak és Oroszország között. Olaszország képviselője nem vett részt a berlini német-orosz megbeszélésekben. Általában Németország ezúttal maga folytatta le nagyfontosságú és nyilván európai érdekű megbeszéléseit. A görög háború előestéjén Firenzében látogatást tett Hitler Mussolininál s az előkelő reneszánsz környezetben beszélte meg a két diktátor a háború további eshetőségeit. E további eshetőségek során a diplomáciai offenzívák legalább is játszanak olyan szerepet, mint a fegyveres döntések. Ilyen diplomáciai műveletként hatott Amerika és Anglia összezárkózására mintegy válaszul Molotov berlini útja. A szovjet-

orosz külügyi népbiztos hosszasan tárgyalt Hitlerrel és Ribbentroppal s a kiadott jelentések különösképpen kiemelték a két nagyhatalom általános egyetértését Európa összes kérdéseiben. A megbeszélések konkrét eredményét szemlénk zártakor még nem mérhettük fel. A kombinációk arról beszélnek, hogy a Szovjetunió befolyást gyakorolna Törökország mellett, hogy ne avatkozzék be a görög háborúba: ez lett volna a tengelyhatalmak baráti óhaja a Szovjetunió felé. Kétségtelen, hogy a Szovjetunió óvakodik oly lépésektől, melyek pillanatnyilag erősítenék Anglia helyzetét. A Szovjetuniót a mostani második imperialista háborúban a szembenálló felek egyensúlya érdekli. Már azért is óvakodik ezidőszerint az Anglia iránti gesztusoktól, mert mintha gyanút táplálna egyes híresztelések szerint még a Chamberlain-féle korszakból ittmaradt lord Halifax külügyminisztersége és a Szovjetunióval szembeni álláspontja iránt. Lord Halifax lenne e nézetek szerint egyik utolsó képviselője a kapitalisztikus angol politikának, mely a Szovjetunió visszaszorítására törekedett. Ugyanekkor Angliában is mindjobban növekszik a szélső munkáspárti politika befolyása, mely hasonlóképpen ellenkezést tanúsít lord Halifax külügyminisztersége iránt, azzal gyanúsítván a külügyminisztert, hogy még most is hajlik a német-angol megegyezés felé. Az angol politikán most Churchill és a munkáspárt szövetsége uralkodik s akármiként fordul a háború, ez a kapcsolat és a munkáspárt mostani szereplése, az angol munkásság nagy erőfeszítése erős kihatással lesz Anglia jövőendő belpolitikai sorsára.

Külön eseménye volt a keletközépeurópai külpolitikának Csáky István gróf magyar külügyminiszter november 13-i expozéja a képviselőházban. Méltatta Magyarország elért pozícióit, a tengelyhatalmakkal való kapcsolatát, részletesen szólt a magyar-román viszony megjavításának lehetőségeiről, kiemelte a magyar-jugoszláv baráti viszonyt és a magyar-szovjetorosz viszony normális, korrekt jellegét. Az expozé külön érdekessége volt, hogy a külügyminiszter nagy határozottsággal hangsúlyozta, hogy Magyarország történeti hivatásának, évszázados szerepének visszaszerzésére törekszik s Keletközép-Európában a „primus inter pares“ alapján álló jogokat igényel magának. A magyar külügyminiszter beszéde visszatükrözte a magyar külpolitika jelenlegi helyzetét, adottságait, szándékait s egyben tanúsága volt annak is, hogy Déikelet-Európa konszolidálása Magyarország történelmi szerepe révén jelentős léptekkel halad előre egy igazságosabb helyzet felé.

GOGOLÁK LAJOS

KÖNYVEK VILÁGA

Könyvtárak és könyvedvelők gondjai

MI, AKIK MÉG — elég korszerűtlenül — a szellem tiszteletében nevelkedtünk, életszükségletnek tartjuk a könyvet. Ösztön ez, hagyomány vagy nevelés? Bizonyára mind a három.

Azok az erők, amelyek világnézetünket kialakították, a szellem birodalmában gyökerезnek. Érdeklődésünk ily irányú fejlődésére az egyéniséget hangsúlyozó kor s a szellemi igényekre a mainál kényesebb társadalom egyaránt kihatott. Egészen más emberanyagot gyárt ugyanis az a kor és az a társadalom, amely az értékek megmaradásának elvét hirdeti, mint az, amelyben a löerő vezető mértékegységgé emelkedik. A klasszikus műveltség eszményeihez igazodó nevelésünk meg éppen elképzelhetetlenné tette az ú. n. „művelt ember“ fogalmát a könyvekkel való állandó és rendszeres kapcsolat nélkül. Mert talán mégsem szerencse dolga csak, hogy egy olyan tanárnemzedék neveltjei lehettünk, amely az individualizmus virágkorában minden idejét és minden tehetségét korlátlanul szentelte hivatásának s az emberré és magyarrá nevelést fontosabb feladatának tekintette, mint a csukaszurke schulmeisterek vesszőparipáját: „a módszer“. S ha visszagondolunk egykori tanárainkra — a gyulafehérváriak közül csak Rass Károlyt, az enyediek közül Fogarassy Albertet a kiváló klasszika-filológust és Farnos Dezsőt, a neves Petőfi-kutatót említjük —, ma, évtizedek múlva is forró hálát érzünk a tőlük nyert indításokért: minden egyéni, sőt mi több, rapszódikus „módszerük“ ellenére eszményi tanárok, mert egész emberek és nagy nevelők voltak. Nemcsak a mások bölcsességét kamatoztatták, tudományszakukat maguk is művelték s előbbre vitték. Azonkívül értették a módját, hogy a tanár és a diák a mindkettőjük számára nagyon is szükséges sok „üres“ órában se szakadjon el egymástól: nem porszagú, útált „kötelező olvasmányokat“, hanem szeretetteljes útmutatásokat adtak tanítványaiknak. Munkájukban a céltudatos, rendszeres olvasatás az iskolai órák egyenértékű kiegészítője volt.

E nevelés hajtásait ápolni, e szellem mellett állhatatosan kitartani, bizonyára korszerűtlen és hálátlan feladat, de olyan adottság, amelytől eltérni nem tudunk és nem is akarunk. Napjaink, a maga „dinamikus lendületével“ és vívmányokban tetszelgő technikájával, szánalmasan boldog lelki-szegényeivel persze tragikusan fonák háttér ehhez a lelki-séghez. Hasztalan! A kíméletlenül terpeszkedő masszával szemben áll és makacsul küzd az a kisebbség, amelynek mozinál, meccsnél és különböző cirkuszoknál magasabbrendű lelki szükségletei vannak; az a töredék, amelyben a napi robot, az akták tömege, a statisztikai lepedők, a rubrikák útvesztői és a Modern Nagyüzem egyéb kenyéradó-lélekgyilkos szalmacséplése között még mindig él, bár egyre gyöngül, egyre fulladozik a remény, hogy ritka ünnepnapok és meglopott éjszakák árán talán mégis-mégis sikerül tartani a kapcsolatot a szellem csodálatos étheri világával...

A szellemi életformának kétségtelenül nem a betű az egyedüli kifejezője. De amikor ember és ember találkozását s a kulturális csereforgalom minden más közvetítő eszközét bombavető, ágyú és torpedók helytelenítik, van-e más vigasztalás, oltalom e kisebbség számára, mint a könyv és újra csak a könyv? Könyvek, ti divatjamúlt katonák, haszontalan veteránok, lenézett rongyosgárdisták, hisztek-e ti is ez egyenlőtlen harcban? Miért, hogy már nemcsak a nagyvárosokban erősítitek állásaitokat, hanem a falvak árva népéhez is kiáradtok? Megértjük, hogy a szellem válságának idején .annyi könyv terem (közte persze rengeteg szemét: „ötödik oszlop“), de

meglepő, hogy egyidejűleg mennyi oldalról s mily nagy szeretettel istápolják, mentik, emelik a könyvet. A jó magyar könyvet.

Előljáróban ennyit el kellett mondanunk, amikor könyvtermelésünk egy sajátos csoportját kívánjuk bemutatni, számolva az ellenvetéssel, hogy ez a könyvvel hivatásszerűen foglalkozók magánügye, szakkérdés, mely alig tartozik a nagyközönség elé. Számunkra ez az ellenvetés érthetetlen, mert ösztönünk és érvelésünk következtében képtelenek vagyunk elválasztani az értelmiség érdeklődési körétől a könyvvel kapcsolatos kérdéseket. A könyv ma kétszeresen közügy.

Könyvekről szóló könyvek fekszenek előttünk. Hivatalos és magánkiadványok, „száraz“ beszámolók, „unalmas“ könyvjegyzékek, a könyv történetével, sorsával és feladataival foglalkozó kisebb-nagyobb tanulmányok. Legtöbbje a laikus számára önmagában nem sokat mond. Jelentőségük, fontosságuk és érdekességük azonban megfelelő keretben, szerves egységbe foglalva nyilván megmutatkozik. A természetes keretet a magyar könyvvel hivatásból (tehát nem üzletszerűen) és intézményesen foglalkozó szervek: könyvtárak és a könyvtárügyet szolgáló egyéb tudományos intézmények alkotják.

E zajtalanul, feltűnés nélkül dolgozó s éppen ezért a nagyközönség előtt alig ismert könyvtári műhelyekbe kívánunk rövid betekintést nyújtani.

A könyvtárról és a könyvtárosról a közönségnek meglehetősen hiányos, téves és elavult képzei vannak. A könyvtár általában úgy él a köztudatban, mint szűk, sötét, levegőtlen, barátságtalan, poros, zárt könyvraktár, mely teljesen kikapcsolódik az élet eleven áramából. A közönség felfogásában a könyvtár muzeális típusát általánosítja, holott a könyvanyagot konzerváló nemzeti könyvtárakkal szemben évtizedek óta tör előtérbe a modern könyvtárüzem, hatalmas palotákkal, kényelmes olvasótermekkel. A régi könyvtár elzárkózott a nagy nyilvánosság elől; mondhatni, csak a könyvtárosnak és a kiválasztott keveseknek elmélyedő búvárkodását szolgálta. Ezzel szemben a modern könyvtár a legteljesebb mértékben demokratikus. Nemcsak, hogy tárva-nyitva tartja kapuit mindenki előtt, hanem valósággal csalogatja magához a látogatókat.

De a könyvtárnak nemcsak magatartása mutat ilyen gyökeres átalakulást. Méretei is erősen megváltoztak. Egy-egy híres középkori könyvbarátnak, mint a franciák tudománypártoló királyának, V. Károlynak, „bölc“ -nek, a XIV. sz. második felében, vagy száz év múlva a mi Mátyás királyunknak irigyelt, gazdag könyvtára mindössze egy-kétezer kötetből állott. Ezzel szemben a mai nagy könyvtárak között már igen sok van olyan, amely meghaladta a milliós kötetszámot. Első helyen áll a washingtoni Library of Congress több mint ötmilliónyi kötetével; ezt követi a párizsi Bibliothéque Nationale négy és félmillió, az amerikai Harward-egyetem könyvtára 3,700.000, a londoni British Museum könyvtára 3,500.000, a berlini Preussische Staatsbibliothek 2,700.000 kötetes állományával s a nagykönyvtárak sorában csak 12. és 13. helyen kullog a világhírű oxfordi Bodleian Library és a bécsi nemzeti könyvtár a maga 1,400.000, ill. 1,300.000-es kötetével. A könyvtermelés ijesztő arányairól tanúskodnak ezek a számok. 1935-ben Oroszország 42.000, Japán 39.000, Németország 23.000, Nagy-Britannia 16.000, Francia- és Olaszország 10-10.000 könyvet termelt. De a kisebb országok évi könyvtermelése is rendkívül magas: Hollandia 6.000, Románia 5.000 könyvet produkált 1935-ben, míg Magyarország (3.246), Spanyolország (3.246) és Dánia (3.243) 1935-beli könyvkiadása szinte tökéletesen azonos volt. Ilyen hatalmas iramú termelés mellett elképzelhetjük a modern könyvtárak gondjait. Se pénz, se férőhely, se feldolgozó személyzet nem tud lépést tartani ezzel az ütemmel.

Ismerkedjünk meg a könyvtár hivatali műhelyeinek névtelen munkásaival: a könyvtárosokkal is. A közönség részéről e tekintetben ugyan csak téves, régen elavult felfogással találkozunk. Ha a köztudatba rögződött könyvtáros típusát Kívánnám bemutatni, akkor — kevés túlzással — a következő karikatúrához kellene folyamodnom: „a könyvtáros“ pápaszemes, szakállas öreg könyvmoly, ki feje búbjág beletemetkezik a könyvek rengetegébe; körülötte emeletnyi könyvállványok s ő körbe-

futó galérián vagy magas létrák tetején gondolatokba merülve böngész évszázados fóliánsok között. Hozzá tartozik ehhez a hamis elképzeléshez az a hiedelem is, hogy a könyvtárosság afféle „sine cura” holmi kiváltságosak részére, akik aztán itt, a könyvek rengetegében kedvükre kiolvashatják magukat... Nos, ezeknek a balhiedelmeknek éppen az ellenkezője igaz! A modern könyvtáros egyáltalában nem fóliánsokon rágódó könyvmoly. Sőt — Szekfü Gyula megállapítása szerint — ma „egyetlen más társadalmi csoport sincsen, mely oly feszült figyelemmel nézné a dolgok alakulását, mint éppen a felsőbb oktatás emberei, a múzeumi és könyvtári szaktudósok, egyszóval az úgynevezett szobatudósok”. A régi típusú „búvárkönyvtárosok” utolsó virágkora a 18. sz. vége és a 19. sz. eleje volt. Ez időben ugyanis az eltörölt szerzetesrendek (majd önkéntes adományozás útján a főúri magánkönyvtárak is) nagy, nyilvános könyvtárakba soroztattak, ahol a könyvtárosok, akiknek sorában mindenkor kiváló tudósokat találunk, kedvükre búvárkodhattak az addig alig ismert könyvkincsek rengetegében. A feldolgozandó kéziratok és könyvritkaságok tömege azonban az idők folyamán lassanként elfogyott. A raktárak rejtett kincsei napvilágra kerültek, a magának búvárkodó tudós könyvtáros egyre jobban veszítette talaját. A múlt század második harmadában még, amint azt id. Szinnyi József, a neves bibliográfus feljegyezte, „a könyvtári hivatal nyugodalmas, gond nélküli életnek tekintetett, azért ha valamely nevezetes író megvakult vagy megsántult, írói segélyegylet nem lévén, ide tették. Így jutott a budapesti egyetemi könyvtárhoz Garay János, a költő, mikor már alig látott és Reguly Antal, a tudós ázsiai utazó, ki kánikulában is bundában ült a Magyar Király Kávéház előtt és az olvasókat — úgysem voltak sokan — magához hívta ki az udvarra, a fa alá, ha nap sütött; ott ügyelt fel rájuk.” Vége van már az aranjeuzi szép napoknak! A könyvtár a könyvtárosok számára többé nem segélyegylet, még kevésbé nyugodt olvasókör, aminek a tájékozatlan közönség ma is képzele. A modern könyvtáros egyetlen hivatali olvasmánya a könyvjegyzék: a nemzeti bibliográfiák és a könyvkereskedői katalógusok. Hogy pedig száz- meg százezer könyveim át-olvasása nem tartozik a legkellemesebb szórakozások közé s nem valami lélekűdítő, hanem nagyon is fárasztó munka: arról mindenki könnyen meggyőződhetik. A modern könyvtáros nem passziózhathat kedvére. A nemzeti és szakbibliográfiák tanulmányozásával részt kell vennie a könyvtár céltudatos fejlesztésében és a hiányok kiegészítésében; az évente tízezerszámra beérkező könyvek naplózásával, szakozásával, számozásával, címfelvételezésével és köttetésével pedig minden percét leköti a szakszerű feldolgozás munkája. Mindezen kívül ellátja a referencszolgálatot, vagyis a közönség tájékoztatását könyvészeti kérdésekben, intézi a könyvkölcsönzést és felügyel az olvasókra — az olvasóteremben s nem kávéházak udvarán... E speciális munkakörhöz járulnak még a számlakezelés és az adminisztráció kevésbé szakszerű, de époly bonyolult műveletei. Mint látható, a ma könyvtárosságának a tudomány legönzetlenebb szolgájának kell lennie s hivatása elsősorban az, hogy mások tudományos búvárkodását elősegítse és megkönnyítse.

A modern könyvtári gondolat az európai kontinens vezető államaiból, Németországból és Angliából indult ki. Hatalmas lendületet nyert az Észak-amerikai Egyesült Államokban, ahol a fejlődés szinte szemünk láttára gigantikus méreteket ölt. Az a körülmény, hogy a világ 13 legnagyobb könyvtára közül 7 az Egyesült-Államokban található, egymagában is megmagyarázhatja, hogy a modern könyvtártudományban is miért áll Amerika vezető helyen? Ma, amikor évről-évre mindtöbb könyv jelenik meg s a könyvtári anyag egyöntetű feldolgozásának, elraktározásának a jövő, a mindenkori közönség számára való konzerválásának kérdései öt világrész könyvtárosainak jelentenek súlyos gondokat, s egyes problémákat már csak a fototechnika legutolsó vívmányaival, a könyvlapokról készült mikrofilmfelvételekkel látnak megoldhatónak, akkor igazán nem csoda, ha a modern könyvtártudomány oly lázasan keresi a kibontakozás útját.

A magyar fejlődésben is élesen el kell tehát különítenünk a könyvtárakra vonatkozó régi és új felfogást, le kell számolnunk a lappangó előítéletekkel, másképp meg sem érthetjük az újabb könyvtári törekvéseket.

A hazai közgyűjteményügy alakulásának a legutóbbi félévszázad folyamán nem egy jelentős mozzanata van. Legelső lépés volt: a könyvtári viszonyok számbavétele s az újabb feladatok kijelölése. 1886-ban készült az első nagyszabású hazai könyvtárstatisztika, amely külföldi vonatkozásban is úttörő jelentőségű. Ez a feldolgozás az 500 kötetet elérő közkönyvtárak mellett az 1000 kötetet elérő magánkönyvtárakat is számba vette; harmadfélezer könyvtár adatait nyújtja, melyek nyolcadfélmillió könyvet foglaltak magukban. (Ld. cikkünk néhány más adatával együtt részletesebben Elekes Dezső értékes statisztikai tanulmányát: Budapest szerepe Magyarország szellemi életében, 1938.) A századfordulón, Wlassics Gyula minisztersége idején, a közművelődési könyvtárak tervszerű fejlesztése, a népkönyvtárak országos szervezetének kiépítése, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának és Főfelügyelőségének működése már egy céltudatos modern könyvtárpolitika körvonalait vetíti elénk. E szervezet hatásköre azonban éppen az ország legnagyobb, vezető tudományos könyvtáraitra nem terjedt ki, ezeknek egységbe foglalására tehát csak később, a közbejött világháború után kerülhetett sor. A függőben lévő fontos feladatokat gróf Klebelsberg Kunó a Gyűjteményegyetem keretében kívánta megoldani, majd utóda, Hóman Bálint kultuszminiszter a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetében valósította meg.

Hóman Bálint már a huszas évek derekán részletesen kifejtette egy nagyvonalú, modern tudománypolitikának a múzeumokra, könyvtárakra és levéltárakra vonatkozó feladatait. (Ld. A magyar tudománypolitika alapvetése. Szerk. Magyary Zoltán, 1927.) Amit e tanulmányban mint tudós szakember vezető szempontokul kijelölt, azt előbb mint a Nemzeti Múzeum főigazgatója, majd mint a magyar szellemi élet legfőbb irányítója a könyvtári alkotások egész sorával létre is hozta. Hóman Bálint kultuszminiszternek és a közgyűjteményi ügyekben legközvetlenebb munkatársának, Pasteiner Ivánnak, a budapesti Egyetemi Könyvtár főigazgatójának tervszerű munkálatai vezették be a hazai köztudatba a modern könyvtári gondolatot, szoros kapcsolatokat teremtve egyúttal a hazai könyvtárak és a külföldi tudományos intézetek között, melyek szellemi életünk minden területén igen eredményeseknek bizonyultak. Az 1929. évi XI. és a Magyar Nemzeti Múzeumról szóló 1934. évi VIII. t.-c., az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ kifejlesztése, a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének felállítása, a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének létesítése s legfőbb tudományos közkönyvtárainknak modernizálása: mind megannyi láncszeme a magyar könyvtárügy újabb örvendetes fejlődésének.

Néhány részlet kiemelése eléggé megvilágítja az említett intézmények tevékenységét. Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot 1923-ban gyakorlati szempontok és magasabb tudományos érdekek együttesen hívták létre. Könyvtáraink anyagi eszközeinek elégtelensége s az állam pénzügyi helyzete ugyanis olyan megoldást tett szükségessé, melynek révén könyvtáraink fejlesztését és teljesítőképességét nagyobb anyagi áldozatok nélkül is elérhetjük. Így a Bibliográfiai Központnak kettős feladata van. Lebonyolítja egyfelől a nemzetközi kiadványcserét, melyre Magyarországot a hivatalos és tudományos kiadványok nemzetközi cseréjét szabályozó „brüsszeli egyezményekhez“ 1923-ban történt csatlakozása kötelezi; e nemzetközi kapcsolat a hazai nagyobb közkönyvtárakat évente többszáz (1935-ben mintegy 430) külföldi tudományos folyóirat és egyéb kiadvány birtokába juttatja. A Bibliográfiai Központ másik feladata a hazai és külföldi könyvtárak közötti kooperáció kiépítése, tájékoztató és kölcsönző szolgálat; ez tulajdonképpen könyvtáraink racionalizálását jelenti, amennyiben

az egyes könyvtárakat a nem feltétlenül szükséges vásárlásoktól megkíméli, viszont a gyűjtési körükbe vágó munkák beszerzését annál inkább lehetővé teszi. E célból a Bibliográfiai Központ — a porosz Gesamtkatalog mintájára — Központi Címjegyzéket létesített, mely a 20 legnagyobb hazai közkönyvtár 1920 óta történt beszerzését tartja nyilván. Feladatának akkor felel meg majd hiánytalanul, ha e könyvtárak teljes címjegyzékét magában foglalja, ami kizárólag pénzkérdés: csupán személyzetten, munkadíjon múlik. A Bibliográfiai Központ eleinte havonta megjelenő füzetekben közölte a nyilvántartott könyvtárak gyarapodását s így rendszeresen tájékoztatta a magyar tudományos életet a világ tudományos könyvtermeléséről, a külföld számára pedig magyar nemzeti bibliográfiát nyújtott benne. Ezt követően két újabb bibliográfiai kiadványsorozatot indított. Egyik „A magyar tudományos irodalom bibliográfiája“ c. vállalkozás, amely az 1901-től 1926-ig megjelent magyar tudományos irodalom jegyzékét öleli fel szaktudományok szerint, ebből eddig a magyar filozófiai, klasszika-filológiai, matematikai, fizikai és növénytani irodalom bibliográfiája jelent meg. Másik sorozata „A budapesti könyvtárakba járó folyóiratok címjegyzéke“, melynek első kötete a legfőbb 7 budapesti könyvtárunkba 1928-ban járó folyóiratok címanyagát tartalmazza, míg újabb kötete (A budapesti könyvtárakba 1935. évben járó folyóiratok címjegyzéke, Bp. 1935. 238 lap) már 258 budapesti könyvtár 4.807 kurrens folyóiratáról tájékoztat. A mintaszerű kiadvány két részre oszlik. Az első a folyóiratokat betűrendben, a második tudományszakok szerint csoportosítva sorolja fel és könnyű eligazodást nyújt az érdeklődőnek. A címleírások mellett számok utalnak az illető folyóirattal rendelkező könyvtárra. E jegyzéknek is megvan a maga gyakorlati célja: könyvtáraink folyóiratbeszerzését óhajtja észszerűen szabályozni. A számbavett könyvtárak között együtt találjuk a főváros vezető nagykönyvtárain kívül a különböző hatósági, intézeti és egyesületi könyvtárakat, továbbá a Pázmány Péter-tudományegyetem és a Müegyetem összes karának valamennyi intézeti és szemináriumi könyvtárát. Kívánatos volna, hogy ez a fontos és hasznos tájékoztató munka legalább ötévenként megjelenjen. A Bibliográfiai Központ e kiadványai s a címfelvételezés (katalogizálás) egységes alapelveit megállapító „Felvételi szabályzata“ az újabb bibliográfiai irodalom törvénykönyvéül szolgálnak. Utasításait nemcsak könyvtáraink követik, minden valamirevaló egyéb bibliográfia is e minták szerint készül.

Míg a Bibliográfiai Központ főleg a hazai és külföldi tudományos, illetve könyvtári kapcsolatok kimélyítésén fáradozik, addig a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége a hazai, elsősorban vidéki tudományos és közművelődési könyvtárak együttműködéséről és tervszetű feljlesztéséről gondoskodik. Ez intézményre tehát főleg a közönségnevelés és a vidéki élet kulturális fölemelése terén vár szép hivatás és sok tennivaló. Eddigi eredményei közül elég legújabb akcióra utalnunk, melyeknek során a húsz éven át elszakított s a közelmúltban hazatért területek magyarsága számára megfelelő könyvanyagról gondoskodott. Mint köztudomású, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a Főfelügyelőség révén valósította meg ezt a szívéhez oly közelfekvő gondolatot. A nemes mozgalom az ország áldozatkészségének újabb fényes bizonyossága volt: a Felvidék 25 könyvtárának 15.000 könyvet, Erdély könyvtárainak pedig 100.000 könyvet juttatott eddig a Csonkaország magyarsága. A gyűjtött anyag főleg a legutóbbi két évtized folyamán megjelent értékes szépirodalmi és ismeretterjesztő művekből áll. Legértékesebb részét a nagy könyvkiadók, valamint a tudományos társulatok és intézmények nagylelkű ajándéka alkotja, míg a magánosok meghatóan kedves ajándékai gondosabb kiválogatást igényelnek.

Miután könyvtárügyünk a tudományos élet és a közművelődés területén megfelelő kerethez jutott, természetes további feladatként jelentkezett egy olyan szervezet létesítése, amely végül a hivatás tagjait közös céljaikat elősegítendő, egyesületbe tömöríti. A bel- és külföldi vonatkozásban egyaránt megnyilatkozó szükségesség hívta létre a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok 1935-ben megalakult Egyesületét. Fitz József, a Széchenyi Könyvtár főigazgatója, elnöki megnyitó beszédében az egyesület céljait a következőkben foglalta össze: „A könyvtár- és levéltár-ügy tudományos közcéljainak felkarolása, a könyvtárosok és levéltárosok közti állandó kapcsolat biztosítása, a könyvtárosok és levéltárosok testületi érdekeinek támogatása, a könyvkultúra előmozdítása.“ Az egyesület mindennek előtt az intézményes könyvtárosképzésről gondoskodott, melynek révén az utánpótlást kellő szakképzettséggel bíró fiatalokkal biztosítja; az eddigi két tanfolyamon 168 fiatal könyvtárost képezett ki. Hatáskörébe vonta továbbá a legfőbb könyvtári közlemények kiadását; így pl. a Magyar Könyvszemle c. szakfolyóirat, a Szinnyei-féle Magyar írók c. bibliográfiai sorozat folytatása, Gulyás Pál múzeumi igazgató szerkesztésében, egy szakbibliográfiai sorozat, stb. már mind az egyesület égisze alatt, erkölcsi és anyagi támogatásával jelenik meg. A Magyar írók új sorozatát — tiszteletpéldányok nemlétében — sajnos, nem ismertethetjük jelentőségének megfelelő mértékben. Csupán jelezzük tehát, hogy a több kötetre tervezett kitűnő műből eddig az első két kötet jelent meg.

A hazai könyvtárügy újabb fejlődéséről, súlyos gondjairól és eredményeiről legközvetlenebb képet vezető nagykönyvtáraink hivatalos beszámolóiból és statisztikai adataiból nyerhetünk. Foglaljuk össze röviden adataikat és tanulságaikat a rendelkezésünkre álló jelentések alapján.

Könyvtáraink egyik legfőbb feladatául a helykérdés megoldását mondtuk. A helyszűke úgyszólván minden nagyobb könyvtárnak visszatérő problémája. Otthonuk általában szűk, mert építők annak idején, 80-100 évvel ezelőtt, nem számoltak a világ könyvtermelésének mai ijesztő arányaival. Négy legnagyobb fővárosi könyvtárunk 1935. évi állaga a következő: a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtára: 796.564; Budapesti Egyetemi Könyvtár: 680.610, Fővárosi Nyilvános Könyvtár: 458.112; a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára: 454.934. Ugyanakkor évi gyarapodásuk az előbbi sorrend szerint: 25.672, 9.822, 16.443, 8.429. Leghatalmasabb iramban fejlődik a Fővárosi Könyvtár, amely 1913-beli könyvállományát (116.633) 1935-ig 22 év alatt megkétszerezte! Érdemes a gyarapodás kérdésével, a legújabb, 1939. évi beszámoló alapján, kissé közelebről is foglalkozni. A Széchenyi Könyvtár elsősorban köteles példányok útján gyarapszik. 1939. évi 47.315 darabot kitevő összeggyarapodásából 39.582 kötelespéldány, mindössze 1.225 darab a vétel 8.820 adomány, 560 csere. A könyveket, kéziratokat, hírlapokat, térképeket és apró nyomtatványokat tartalmazó ezen összegből önálló mű kerekben 9.000 (ebből köteles példány 8.000), folytatásos mű 12.000 (11.500), ami eléggé mutatja a kötelespéldány rendkívüli szerepét az ország legfőbb nemzeti könyvtárának életében. A budapesti Egyetemi Könyvtár, az ország második nagykönyvtára az 1937/38. tanévben 12.826, 1938/39-ben 9.563, 1939/40-ben 10.062 kötettel gyarapodott. E számok lényegesen alacsonyabbak a Széchenyi Könyvtár adatainál, de ha figyelembe vesszük, hogy itt könyveken és folyóiratokon kívül egyéb nyomtatványok (térképek, röpiratok, stb.) nem szerepelnek, valamint azt, hogy a beszerzés egyharmada vétel s csak kétharmada csere és ajándék, úgy világossá válik a nem kötelespéldányok, hanem vásárlások útján gyarapodó könyvtárak nehezebb helyzete. A Fővárosi Könyvtár gyarapodása 1937-ben 19.117, 1938-ban 21.876, 1939-ben pedig 19.890 kötetet tett ki. Az a körülmény, hogy e gyarapodásokból 1937-ben 16.000, 1938-ban 15.500, 1939-ben pedig 17.700 volt a vétel, vagyis az összbeszerzésnek átlag 80 %-a, egymagában elárulja, hogy vezető könyvtáraink közül a Fővárosi Könyvtár van a legkedvezőbb anyagi helyzetben. Nagykönyvtáraink gyarapodásának tiz-

ezres számaiból könnyű megérteni a helykérdés, helyszűke örökös könyvtári panaszát. Elsősorban ennek köszönheti a Fővárosi Könyvtár, hogy néhány évvel ezelőtt, ideiglenes, méltatlan otthonából a főváros által e célra megvásárolt pompás Wenckheim-palotába költözhetett. A Nemzeti Múzeum könyvtára helykérdésén kívánt segíteni a kormány legújabban a Festetics-palotának megvásárlásával is. Az új épület máris lehetővé tette a felhalmozott raktári anyag egy jelentős részének (zeneműtár, térkép-, plakát-, színlapgyűjtemény, külföldi hírlapok, stb.) elhelyezését, de a főépületet igazán csak akkor tehermentesíti, ha a megfelelő átalakítási munkálatok után — sajnos, csak néhány év múlva — a teljes hírlaptárat falai közé fogadja. A palota táncteremének 120 olvasóra tervezett olvasóteremmé alakításával és a hozzá csatlakozó katalógusszobával megoldódik végre a helykérdés és a Nemzeti Múzeum könyvtárát délután és este majd azok is használhatják, akik számára ma e szellemi kincstár a délelőtti szorítóközös hivatalos időben — hacsak nem nyugdíjasok vagy állásnélküliek — semmiképpen sem hozzáférhető. Az Egyetemi Könyvtár külsőleg impozáns, műemléknek nyilvánított palotájában is hosszabb idő óta mutatkoznak a helyszűke veszélyei. Itt azonban az aránylag tágas raktárhelyiségek modern átalakítása és újrendszerű átállványozása az épület bővítése nélkül is lehetővé teszi legalább részben, a válság elkerülését. A könyvtár jelenlegi 750.000 kötetes állománya az épület régi raktárrendszerét már kimerítette. A raktárak teljes modernizálásával azonban másfélmillió kötetre lehet fokozni a könyvtár befogadóképességét, ami még a mostani erős gyarapodás mellett is további 60-70 évre meghosszabbítja használhatóságát. Vidéken kevésbé vannak ilyen terepnehézségek, bár a szegedi egyetemi könyvtár e téren, a csekély személyzeti létszám tekintetében pedig majd minden vidéki könyvtárunk a fővárosi viszonyokra emlékeztet. (Ld. Sulica Szilárd: A szegedi egyetemi könyvtár válságos helyzete. Szeged, 1939.)

A könyvtárak teljesítőképességét még a gyarapodás számadatainál is jobban megvilágítja az igénybevétel, a látogatottság mértéke. Hiszen amelyik könyvtár nem biztosítja használhatóságát, az csak formailag működik: úgy van nyitva mintha csukva volna!

A Nemzeti Múzeum könyvtára 1939-ben az ismeretes korlátozások miatt mindössze 3.717 könyvet kölcsönzött, kizárólag tudományos intézményeknek; olvasótermében 17.081 olvasó 63.563 könyvet használt. A budapesti Egyetemi Könyvtárban az 1938/39. tanév folyamán 43.000 olvasó 76.000 művet, az 1939/40. tanév folyamán pedig 49.000 olvasó 90.000 művet használt. A Fővárosi Könyvtár, az ország leglátogatottabb könyvtára, 1939-ben központjában 209.000-es kötetforgalmat, 14 fiókkönyvtárában pedig 1,165.000-es kötetforgalmat bonyolított le. Előző évi adatai megközelítően azonosak.

A Fővárosi Könyvtár vaskos „Évkönyvei“ a hivatalos közleményeken kívül rendszerint a könyvtártudomány körébe vágó néhány tanulmányt is tartalmaznak. Az előtűnk fekvő beszámolók közül az 1938. évi VIII. kötetből kiválék Kelényi B. Ottó és Szász Béla „Aquincom irodalma“ c. bibliográfiája, melyben a monográfikus anyagon kívül az általános archeológiai munkák, az archeológiai szakfolyóiratok és egyéb idevágó közleményei világos áttekintésben foglalnak helyet. Németh Endre „A tizedes osztályozás fejlődését“ mutatja be, különös tekintettel Dewey rendszerére, mely Amerikában s a többi földrész újabb eredetű könyvtáraiban, igya mi Fővárosi Könyvtárunkban is a könyvek szakok szerinti osztályozásának alapjául szolgál. E tanulmányából tudtuk meg, hogy a tizedes osztályozás megteremtőjének teljes neve: Melville Louis Kossuth Dewey; Jerome Klapka Jerome mellett tehát ő a másik angol-szász, aki sok neve közül az egyikben a magyar emigráció emlékét őrzi (1851-ben, New York államban született). Az 1939. évi IX. Évkönyvében Kelényi B. Ottónak „Egy magyar humanista glosszái Erasmus Adagiájához“ c. tanulmánya a Fővárosi Könyvtár egy Erasmus-kötetének Pelei Tamástól eredő széljegyzetei alapján Mohács Magyarországnak szellemi életébe enged betekintést; Sárváry Dezső „Francia útleírások Budáról és Pestről, 1838—1884“ c. dolgozata hat francia és svájci utazó tanulságos megfigyeléseit ismerteti.

A Nemzeti Múzeum, az Egyetemi és a Fővárosi Könyvtár, valamint a Bibliográfiai Központ által már évtizedek óta rendszeresített könyvészeti munkálatok a modern könyvtártudomány termékenyítő hatása alatt s az új

könyvtáros-nemzedék szakirányú érdeklődése révén napjainkban hatalmas lendületet nyertek. Itt vezető helyen áll a Trócsányi Zoltán szerkesztésében újra megindított, Magyar Könyvszemle; a régi magyar műveltség rajongói és a könyvtári szakemberek egyaránt gyönyörűségüket lelik a vaskos füzetekben. Emellett főleg bibliográfiai irodalmunk gyarapszik nagy mértékben. A hivatalos jellegű kiadványok mellett (amilyen Dóczy Jenőtől a magyar gazdasági irodalom könyvészete, v. Novák Ernőtől a magyar sebészirodalom bibliográfiája, valamint a Magyar Szociográfiai Intézetben most készülő Erdély bibliográfiája, stb.) meglepően sűrűn találkozunk magánvállalkozásokkal (pl. Staud Gézától a magyar színészeti bibliográfia), jelölve annak, hogy a mai könyv- és folyóiratáradatban az egyes szakkérdések körül rendet s könyvebb eligazodást teremteni elsőrendű tudományos szükséglet. A bibliográfia: a legtárgyilagosabb könyv a könyvekről, egyúttal a könyvek életének legbeszédesebb tanúja. A közönség szakemberek számára kitalált tudományos unalomnak tartja. Kevesen hajlandók elfogadni Anatole France merész kijelentését, mely szerint nincs vonzóbb és izgalmasabb olvasmány, mint egy antikvár katalógus. Egy-egy könyvjegyzék, akár a tudományos kutatás, akár a könyvkereskedelem számára készült, rengeteg tanulságot rejt a kor szellemi mozgalmaira, irodalmi érdeklődésére, kulturális színvonalára vonatkozóan. A divatos írók, témák, műfajok, kiadók és árviszonyok a maguk belső összefüggésében sok mindent elmondanak annak, akik a sorok között is tudnak s szeretnek olvasni... Ilyen érdekes tanulságokat nyújt pl. Makkai László és M. Horváth Magda összehasonlító árkatalógusa (A magyar könyvgyűjtő kézikönyve. Az Orsz. Széchenyi Könyvtár Kiadványai, IX. Bp., 1939.), amely a magyar könyvritkaságok és kézikönyvek 1888—1938 közt elért árainak jegyzékét tartalmazza, öt—tíz éves időközökben. Petrik Géza első magyar bibliofilkatalógusának szerves kiegészítője ez az összeállítás. Három és félezer magyar könyv 50 éves ártörténetét mutatja be, főleg a könyvgyűjtők szempontjából számbajövő, tehát drágább és ritkább könyveket véve alapul. Az árak hullámlásában, némi kivétellel, bizonyos szabályosság észlelhető: a korona-árak az 1900—1918 közti időben átlag háromszorosát, ötszörösét érik el a forint-áraknak, míg az 1926—1930 közti pengő-árak a legmagasabb korona-áraknak kétszeresére emelkednek, 1931—1938 közt pedig a korona-árral azonos számú pengőarra esnek alá. Nem kell hozzá kommentár. Jellemző továbbá, hogy a klasszikusok az árhullámlást legkevésbé érzik, míg az alkalmi kiadványok, albumok pöffeszkedő ára s egyes politikusok szellemi hagyatéka mily dicstelenül devalválódik. Ehhez sem kell kommentár ... Közismert tény, hogy a modern könyvtári laboratóriumokban igen jelentős szerepet játszik a női munkaerő. Az amerikai, angol és skandináv könyvtárakban nem egy könyvtárvezetőnőt találunk. Kétségtelen, hogy a hangyaszorgalmat, odaadást és önmegtágadást igénylő, aprólékos, hálátlan gyűjtő feladatnak ők a legkitartóbb munkásai. Érthető tehát, hogy Makkainé mellett számos újabb bibliográfiai munkát női munkaerők állítottak össze. Utalunk a Bibliográfiai Központ ismertetett 1935. évi folyóirat-címjegyzékére, amely M. Buday Julia és Kenyeres Júlia gondos feldolgozásának eredménye, utalunk az Országos Széchenyi Könyvtárnak a világháború miatt abba maradt, most újonnan megindított, nagyfontosságú nemzeti bibliográfiasorozatára, melynek első kötetét (Magyar könyvészet 1936. Bp. 1939. 515 lap) Szollás Ella, Droszt Olga és Mokcsay Júlia állították össze. E bibliográfia közli a magyarországi nyomdák és egyéb sokszorosítóvállalatok jegyzékét, a Magyarországon megjelent könyvek, hírlapok és folyóiratok jegyzékét, függelékben pedig az év időszakai sajtótermékeinek statisztikáját. Fitz József tartalmas és szellemes előszóval bevezeti az olvasót a bibliográfia rejtelseibe, föltárja nehézségeit, megismerttet fűfangaival, örömmel várt

öt- vagy tízéves, szakrendszerű ciklusbibliográfiákat ígér, s a végzett munka világosabb áttekintése (és talán jelen ismertetésünk könnyebb megejtése) kedvéért célszerű statisztikai táblázatokat közöl. E nyilvántartások szerint: 1936-ban 844 nyomda és egyéb sokszorosítóvállalat működött az ország területén, ebből Budapesten 371, vidéken 473. A könyvek címjegyzéke 6402 könyvről és 1572 különlenyomatról, a folyóiratcímjegyzék 1952 hírlapról és folyóiratról számol be. Összesen 9926 cím. Ijesztő szám. Említettük, hogy a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete „Szakbibliográfiai Kiadványsorozatot“ indított, melynek első kötete „A szellemtudományok magyar bibliográfiája, A történeti vonatkozású irodalom, 1935“ cím alatt Vass Klára összeállításában jelent meg. (Bp., 1938. XIII., 225 lap.) A hatalmas gyűjtőmunkát eléggé jelzi, hogy 4012 címléírást tartalmaz, pontosan 200 folyóirat, évkönyv, almanach és gyűjteményes munka ily tárgyú közleményeiből. Bánrévnyé Vass Klára összeállítása a gazdag anyagot könnyen áttekinthető csoportokban közvetíti: név-, hely- és tárgymutatója a címereső minden szempontját kimeríti.

Az Orsz. Széchenyi Könyvtár Bibliográfiai Osztályának szerkesztésében, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium támogatásával, a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének kiadásában, Barcza Imre címgyűjteményének felhasználásával „Magyar Könyvészet, Bibliographia Hungáriáé 1911—1920“ címmel kétkötetes bibliográfia indult meg, melynek I. kötetét (A—K) Kozocsa Sándor rendezte sajtó alá. (Bp., 1939. VIII., 538 lap.) Nem ok nélkül soroltuk fel e mű istápolóit; jelezni akartuk vele, mennyi munkát, mennyi hozzájárulást, támogatást igényel egy efféle mű megjelenetése, minthogy a bibliográfiák üzleti szempontból csöppet sem gyümölcsöző vállalkozások, kulturális szempontból viszont elsőrendű érdek, hogy a magyar nemzeti bibliográfiák sorozatának eddigi szégyenletes hézagai megszűnjenek. A mű 60 pengős ára a mondottakat—ha kell — még világosabbá teszi. A „Magyar Könyvészetet“ sajtó alá rendező Kozocsa Sándor megkísérli elvileg is rendszerezni a tudományos bibliográfia módszerét (Bevezetés a bibliográfiába. Bp., 1939. Egyetemi nyomda, 116 lap). A nagyközönség számára a legfőbb könyvészeti tudnivalókat nyújtja; könyvéből a könyvek rengetegében élő könyvtárost ismerjük meg, aki éppen e szimbiózis miatt a meglevőnél több előismeretet feltételez a laikus részéről s a „bibliografizálás“ tudományos rangját is mintha kissé túlértékelné. A kérdéssel kapcsolatosan felhívjuk az érdeklődők figyelmét Trócsányi György idevágó kitűnő tanulmányára (Magyar nemzeti bibliográfia, A M. Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének II. Évkönyvében, Bp., 1938.), amely a problémát gyökerében ragadja meg.

Teljesség kedvéért említsük meg, hogy a húsz éven át elszakított Erdély magyar bibliográfiai munkálatait az Erdélyi (muszájból: „Transzilvániai“) Múzeum-Egyesület látta el.

A tekintélyes bibliográfiai termés mellett néhány egyéb, a könyvtár-tudomány körébe vágó dolgozat érdekes világot vet könyvtárosaink sokoldalú tanulmányaira. A magyar nyomdászattörténet új részleteit feltáró gazdag tartalmával és gondos kiállításával különös figyelmet érdemel Szentkúty Pál legújabb munkája: „Régi hazai nyomdák mintakönyvei“ (Bp., 1940. A Magyar Bibliophil Társaság kiad.). A tanulmány a magyar betű és a nyomdai „cifra“ történetéhez nemcsak adalék, aminek a szerző nevezzi, hanem kitűnő kalauz; felöleli mindazon tudnivalókat, melyek a betűstílus és betűművészet megismerése, a könyvkultúra megértése, a szép magyar könyv megbecsülése szempontjából nélkülözhetetlenek. Kezdi a jelírás, a betű történetével, ismerteti a klasszikus betűfajtákat, érdekesen világítva meg a betűtervező művészek és tudósok küzdelmét a geometriai szerkezetű,

kecses vonalú formáért. A történeti keretbe szervesen ágyazza be közelebbi tárgyát, a magyar anyagot. Főleleveníti Bocskay György, a XVI. század utolérhetetlen kalligrafus-mesterének emlékét, méltatja a legnagyobb magyar nyomdász, Tótfalusi Kis Miklós érdemeit, majd a XVIII—XIX. századfordulón az erdélyi születésű Bikfalvi Falka Sámuelre, az Egyetemi Nyomda „anyabetű véső és betűöntési ügyelő”-jére hívja fel figyelmünket, a magyar betűmetszés legkiválóbb mesterére. Hasonlóképpen végigtekinti a magyar nyomdászattörténet főbb állomásait, majd rendre bemutatja a jelentősebb hazai nyomdák betűmintakönyveit, melyek részben házi használatra, részben üzleti célból, mintegy képes árjegyzékeknek készültek. Az Egyetemi Nyomda, Länderer, Engel, Patzko, Weber, Simon mintái, 1770-től 1810-ig, s néhány nyomtatott díszítmény, nyomdai „cifra” táblázata szervesen egészíti ki Szentkúty Pál nagy tárgyismereten alapuló, élvezetesen megírt pompás könyvét.

A magyar könyvtörténetnek értékes monográfia-sorozata a Rédey Tivadar szerkesztésében megjelenő „Az Orsz. Széchenyi Könyvtár Kiadványai” című gyűjtemény. Két legújabb kötete a valamikor „nemzetietlennek” bélyegzett XVIII. század gazdag szellemi életére utal. Trócsányi Zoltán „A XVIII. század magyar nyomtatványainak meghatározására dolgozott ki módszert, mely a tipográfiai összehasonlítás és a nyomdai helyesírás alapján rávezet arra, hogy az évszám és szerző nélkül megjelent könyvek protestáns vagy katolikus nyomdában készültek-e? A protestánsok helyesírása inkább szóelemző, a katolikusoké inkább kiejtősszerű. A kitűnő szerző fejtegetéseit gazdag példatárral támogatja. Szarvasi Margit művelődéstörténeti dolgozata (Magánkönyvtáraink a XVIII. században) a magyar barokk fénykorának fejlett könyvkultúráját mutatja be. Három bibliofil egyházfejedelem gyűjteményét részletesebben ismerteti Esterházy Károly gróf egri, Batthyány Ignác gróf gyulafehérvári és Klimó György pécsi püspök nagyszerű könyvtára, épügy mint nevezetesebb főúri tékák könyvvallománya főleg teológiai és történeti, továbbá jogi, filozófiai, társadalom- és természetudományi művekben bővelkedett, a szépirodalomnak aránylag mostoha szerep jutott. Nemességünk is — minden ellenkező híreszteléssel szemben — sok szép családi könyvtárt őrzött; a magyar írók otthonai a nemesi kúriák voltak. A könyvtörténeti tanulmányok mellett érdekes szociológiai jellegű dolgozat a Witzmann Gyuláé „A városi könyvtárügy. Időszerű kérdéseiről. Három világáros: Párizs, Berlin és Varsó ezirányú tevékenységét alapul véve, a városi könyvtárügy vezető feladatának a megőrzési és hasznosítási elv összhangba hozását, a dokumentációs és muzeális könyvtárak, valamint a közművelődési és népkönyvtárak minél szorosabb együttműködését tartja. Witzmann Gyula tanulmányát várospolitikusaink kívánatos haszonnal forgathatnák.

A népkönyvtári problémákról e folyóiratban már ismételtelen szoltunk. Alkalom nem lehet elég gyakori arra, hogy ezt a nagyfontosságú közművelődési kérdést állandóan napirenden tartsuk. Most, hogy a hazai könyvtárügy szervezetét és a legutóbbi két évtizedben elért eredményeit vázoltuk, egyszerre két népszerűsítő kiadványsorozat ösztönöz újból arra, hogy e tárggyal foglalkozzunk. A népi tömegek olvasmányszükségletének ellátása, a népkönyvtárak állományának rendszeres gyarapítása idestova százéves magyar gond. Mindenképpen támogatni kell tehát azon törekvéseket, melyek ez akut baj megszüntetését célozzák. Ezért köszöntöttük legutóbb (A magyar könyvkiadás gondoljai. Magyar Szemle, 1940 márc.) őszinte örömmel a „Nemzeti Könyvtár” című „nemes ponyva”-sorozatot, azért hangsúlyozzuk most is e vállalat hasznát, hivatását, szükségességét. A Nemzeti Könyvtár részint szépirodalmi, részint ismeretterjesztő olvasmányokat nyújt — igen helyesen. De több tervszerűséget szeretnénk látni a gyűjtemény kibontakozásában. Az eddigi 27 füzetből főleg a katonai és állampolgári nevelés gondolata válik ki. A tárgyválasztás kifogástalan: a Horthy Miklós kormányzó vezéri

alakját, katonai erényeit, országmentő és országgyarapító bölcsességét megvilágító jubiláris kiadvány, Markó Árpád szép tanulmánya a magyar hadművészetről, Hegyaljai Kiss Géza jellemrajza a magyar honvédről, a szépirodalmi részben pedig a szabadságharcainkból, a világháborúból és a békevilágból merített katona-tárgyú elbeszélések (A kuruc apostol, Színes történeti, Katonadolgok, Mehály és egyebek, Jókai, Rákosi Viktor, Móricz Zsigmond, Komáromi János, Zilahy Lajos, stb. írásaiból) más-más eszközökkel, de azonos szemlélettel állítják az olvasó elé a magyar vitézség eszményképeit. Bencs Zoltán: Magyar világnézete, Illyés Gyula: Ki a magyar?-ja, Cbolnoky Jenő magyar őstörténete (ős hazából új hazába), Makkai Sándor hangulatos emlékezései az „Örök Erdély“-re, valamint az Észak-Erdély hazatérése alkalmából megjelent „A mi Erdélyünk“ című alkalmi kiadvány és Kászonyi Ferenc tanulmánya a „Magyar-szlovák vérközösség“-ről a magyar önismeret és állampolgári nevelés szolgálatában áll. Rézler Gyulának a szovjetorosz parasztság helyzetéről szóló dolgozata és Nevetős Ágostonnak „Az utolsó húsz év történetét“ ügyesen összefoglaló krónikája: kitekintés a csonka határokon túlra. A szépirodalmi tárgyú füzetek között Ortutay Gyula népmesegyűjteményei, Dallos Sándor, Orbók Attila és Szabó Pál írásai mellett Asztalos Miklós, Dénes Gizella, Gyimesi Ferenc és Sinká István nevével találkozunk. A Nemzeti Könyvtár a hármashalmon a kettős-kereszt körvonalait ábrázoló azonos emblémával, különböző színű borítéklappal jelenik meg, füzetenként 32 lap terjedelmű, egy-egy füzet ára 20 fillér. Tartalom, papír, nyomás, ár megfelelő. Külső megjelenését azonban nem tartjuk célszerűnek. Színes, ötletes, változatos borítólapokra van szükség, a primitív olvasónak kép kell, mint a gyermeknek. Ismerjük a nehézségeket: a kép, a sokszínű nyomás jelentősen növeli az előállítás költségeit. Mégis, itt ne spóroljunk, vagy ha úgy tetszik: ne itt spóroljunk. Vagy szükség van a nemes ponyvára, vagy nincs. Sobri Jóska, Nick Carter és társaik nem ismernek ilyen gondokat, — hacsak a papírfogyasztás áldásos korlátozása végre, egyszerismindenkorra el nem söpri őket... Legújabbban a Franklin-Társulat is szép s a nagymúltú Vasárnapi Újság és Olesó Könyvtár egykori kiadójához méltó feladatra vállalkozott a „Magyar Könyvek“ című és hasonló jellegű 3—4 íves, kötetenként 44 fillérbe kerülő sorozat megindításával. A tetszetős kiállítású, színes-rajzos fedelű könyvecskék sorában eddig a következő munkákat találjuk: Petőfi János vitéze, Vörösmarty, Arany, Tompa, Gyulai, Vajda János 20—30—40 legszebb költeménye, továbbá a „legszebb magyar hazafias versek“, a „legszebb magyar bordalok“, a „legszebb magyar katonadalok“, valamint népköltészetünk és a székely népmesék válogatott gyűjteménye. Valóságos filléres klasszikusok! Legfeljebb az iránt támadnak kételyeink, hogy a mai vers-ellenes korban nem túlmerész dolog első intrádára tizenegy verseskönyvvel kezdeni? Igaz, a nép és az ifjúság szereti a verset. Mégis kívánatosnak látszik, hogy a közelebbi kötetek több szépprózát és ismeretközlő anyagot hozzanak. Egyébként a két legújabb kötet már ilyenirányú folytatást is ígér: Makkai László Tündérországunkat, Erdélyt ismerteti, Boldizsár Iván pedig „A gazdag parasztlak országát, Dániát“, a szerzőnek a helyszínen nyert értékes tapasztalatai és eszméletető szempontjai népünk számára különösen tanulságosak lehetnek.

Nemzeti Könyvtár, Magyar Könyvek s a lényegében azonos feladatokat szolgáló Kincsestár: egyszerre három kitűnő gyűjtemény a magyar népi művelődés számára. Vessik-e, terjesztik-e, akiknek készül s akiket illet? Vagy régi szokás szerint a meglévő jó helyett rossz újat csinálunk? Könyvtári és könyvkedvelői gondok ezek is. Fóliáns és nemes ponyva: ez is, az is — könyvek világa.

BISZTRAY GYULA